

Nacionalizam - manjine i nacionalni identitet

Vukičević, Jana

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:361588>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
RIJEKA
KULTUROLOGIJA**

JANA VUKIČEVIĆ

NACIONALIZAM

Manjine i nacionalni identitet

RIJEKA, 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
RIJEKA

NACIONALIZAM
Manjine i nacionalni identitet

Mentor: dr. sc. Nenad Fanuko, docent

Smjer: Kulturologija – Interdisciplinarne teorije kulture

Student: Jana Vukičević

Matični broj: 16896

JMBAG: 0009053156

Rijeka, rujan 2015.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	- 1 -
KLJUČNE RIJEČI:	2
Abstract.....	3
SAŽETAK	4
UVOD.....	7
TEORETSKI OKVIR.....	8
Teorije o naciji i nacionalizmu.....	8
Primordijalizam	10
Modernizam.....	12
Izmišljena tradicija i zamišljena zajednica.....	14
Etno - Simbolizam	16
Nacionalizam kao ideologija	19
Kritika	21
Teorije o identitetu.....	24
Nacionalni identitet.....	26
Etnija, etnicitet, etnički identitet.....	29
Pitanje manjine danas	32
Zakonski okvir	38
IDENTITET SRBA U HRVATSKOJ.....	43
Povijest Srba na prostoru suvremene Hrvatske.....	43
Povijest Srba na području Hrvatske iz pisanih artefakata.....	43
Pitanje etničke povijesti Srba i Hrvata.....	45
Sablast povijesti.....	49
Identitetna slika Srba – vjera, „Kult ugroženog Srbina“ i „Srbobranština“	51
INTERVJU.....	55
Ispitanik 1 (m)	56
Ispitanik 2 (m, 35 g.).....	57
Ispitanik 3 (m, 31 g.).....	57
ANALIZA	58
ZAKLJUČAK	60
POPIS PRILOGA.....	64
POPIS LITERATURE.....	65
Knjige:.....	65
Članci, eseji i znanstveni radovi:	67
Internet:	68
Ostalo:	68

KLJUČNE RIJEČI:

- nacionalizam
- zajednica
- nacija
- nacionalna država
- nacionalni identitet
- manjine
- etnicitet

Abstract

This paper is concerned with representations of ethnic and national identities on the territory of Croatia and is mainly occupied with the difference between Croatians and Serbs. It searches through history the basis of conflict that has arisen in the last decades between two nations who share a lot of common history, similar language and once were part of the same federation. The methodology of paper relies strongly on theory of nationalism, theory of identity and theories of minority groups to try to reveal basic concepts and processes which are employed in formation of ethnic or national, but the analysis is made through interviews to show on particular cases how are the ethnic and national perceived, used and what is shaping them in real life.

SAŽETAK

Cilj ovoga rada je prikazati kako se pripadnici nacionalne srpske manjine danas osjećaju u Hrvatskoj i kako oni vide svoj identitet – kao identitet manjine ili kao identitet koji je ravnopravan, te propituje koje instance spomenutog identiteta oni sami smatraju bitnim i tvorbenim za vlastiti identitet.

Kada govorimo o nacionalnim i etničkim manjinama prvo se moramo osvrnuti na teorijska polazišta koja pronalazimo u teoriji nacionalizma, teoriji nacionalnog i etničkog identiteta, teorijama o manjinskim pitanjima i zakonskim okvirima da bi prikazali kako dolazi do stvaranja etničkih i nacionalnih identiteta, kako se isti manifestiraju te kako funkcioniraju u suvremenom vremenu.

Nacionalizam možemo u prvom redu uzeti kao fenomen koji je postao prepoznatljiv u posljednja dva stoljeća. U osnovi, pojam nacionalizma odnosi se na tri fenomena: pojavu nacija, pojavu nacionalnih država te na ideološki aparat koji fenomene nacije i nacionalne države čini mogućim. Uzmemo li u promatranje povijest razvoja nacionalizma, unatoč opće prihvaćenoj ideji da su se koncepti nacije i nacionalizma pojavili sa ili netom prije Francuske Revolucije te svoj vrhunac dostigle za vrijeme Drugog svjetskog rata, no, postoje brojna ne slaganja oko takve kronologije. Može se sumirati da je nacionalizam oblik kolektiviteta koji se temelji na jeziku, izraženom osjećaju zajedništva, kulturi, povijesti, mitovima, naciji, teritorijalnoj određenosti, nacionalnom identitetu, suverenitetu, očitom političkom planu, unificiranom zakonu i jedinstvenoj ekonomiji, a manifestira se kao ideologija, društveni, intelektualni i kulturni pokret te simbolički jezik pri čemu je svojstveno da ima za posljedicu, odnosno stvara specifičan centralizirani sustav(državu), kolektivni identitet(nacionalni) i posebnu vrstu društvenog entiteta kojeg nazivamo nacija.¹ Pojam nacije okvirno možemo definirati kao zajednicu koja obitava na određenom teritoriju na kojem upražnjava sebi specifičan oblik kulture i društvenog uređenja koje se baziraju na zajedničkom jeziku, običajima i podrijetlu, mitovima i povijesti, te tradiciji, a unutar koje postoji konsenzus o reprodukciji vlastitih setova vrijednosti kao i želja za zajedništvom što

¹ Vukičević, J. *Nacionalizam i sport – kratki pregeled zbivanja u Republici Hrvatskoj*. Završni rad. Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek kulturalnih studija, Rijeka, 2011. URL: <https://uniri.academia.edu/JanaVukicevic>

je usustavljeno setom institucija. Pojam koji je usko vezan s pojmom nacije je pojam etnije koji je također pojam definiran kao zajednica čiji sudionici dijele jezik, podrijetlo, mitove i tradicije i obrasce ponašanja te obitavaju na zajedničkom prostoru. Razlika je da je nacija visoko institucionalizirana društvena tvorevina dok je etnija više temeljena na 'organskom' zajedništvu. Može se kazati da se koncept nacije ispoljava kroz nacionalni identitet.

Identitet nije nešto prirodno dano i inherentno individui – on se stvara, raste i mijenja sukladno osobnim preferencijama i društvenim okolnostima, mnogostruk je, fragmentiran i u neprestanom stanju procesa. U najosnovnijem pogledu možemo ga podijeliti na osobni i kolektivni prema tipu afilijacija gdje osobni identitet odražava osobne afilijacije dok kolektivni odražava grupne društvene afilijacije i uvelike se na istima i temelji. Nacionalni i etnički identitet tipovi su kolektivnih identiteta koji se na prvi pogled čine utemeljenima na stvarnom prirodnom stanju. Problematika razdvajanja nacionalnog i etničkog identiteta leži u činjenici da se oba temelje na zajedničkim korijenima, kulturi, povijesti, jeziku i društvenom karakteru. Moguće je, također, konstatirati da se novonastali moderni fenomen nacionalnog zapravo temelji na fenomenu etničkog, no, problem opet ostaje u velikoj količini zajedničkih tvorbenih elemenata.

Pitanje manjina neminovno je urgentno pitanje u bilo kojem govoru o nacionalizmu, a posebno je povezano s nacionalnim i etničkim identitetima, pojmom nacije i pojmom etnije upravo zato što se smatra da niti jedna nacija nije bila sačinjena od etnički homogene skupine. Manjinom se smatra svaka skupina koja je zbog određenog distinktivnog obilježja diskriminirana na bilo koji način. Zakoni su ono što najbolje definira službene stavove prema manjinama i prema Ustavu RH i Ustavnom zakonu o nacionalnim manjinama može se tvrditi da RH ima razrađen zakonski okvir koji je u suglasnosti s većinom ostalih suvremenih država u Europi, te poštuje i uvriježene međunarodne zakone i povelje o ljudskim i manjinskim pravima. No, isto ne mora značiti da je provođenje propisanih zakona uspješno niti da se pripadnici manjina osjećaju ravnopravno, što će se podrobnije objasniti na primjeru Srpske nacionalne manjine u RH danas.

Identitet Srba u Hrvatskoj velikim dijelom je obilježen povijesti Hrvata i Srba koja je često pisana s političkom pozadinom te time i etnički i nacionalni identiteti dobivaju politički prizvuk. No, to ne znači da su etnički i nacionalni identiteti Hrvata i Srba izmišljene kategorije.

Istraživanje navedenih teorija i povijesnih kontingencija upriličeno je u tipu intervjua. Iz sadržaja intervjua može se zaključiti da i jezik (i govoreni i pisani) i vjera tvore centralnu okosnicu nacionalnog identiteta. Jezik je distinktivno ljudsko obilježje i iz cijele torije vidljivo je da je isto tako i distinktivno obilježje nacionalnog i nacije te zapravo ne čudi da svi ispitanici ustraju na jednom obliku jezika kao vlastitom distinktivnom obilježju. Važnost pisma kao nasljeđa i nositelja kulture i tradicije također je evidentirana kod svih ispitanika.

Na kraju možemo zaključiti da pitanje nacionalizma i nacionalnog, pa tako ni etničkog, nikada nije fiksni artefakt koji možemo pažljivo i temeljito proučiti, ono je u stalnoj mijeni i pod stalnom koprenom konteksta i diskursa koji su na 'vlasti' oblikovan od onih kojima spomenuto vrijeme pripada.

UVOD

U posljednjim desetljećima pitanja manjina pokazala su se kao jedan od važnijih problema ne samo društvenih znanosti već i svjetske politike kao posljedica novosvjetskih previranja, udruživanja kao i znatno veće mobilnosti stanovništva te komunikacijskog i opće društvenog napretka. Hrvatska se ulaskom u Europsku uniju još više približila Zapadu, ali unutarnja pitanja manjina kao i općedruštveni stavovi još sadrže dašak poslijeratnog vremena i tranzicije.

Cilj ovoga rada je prikazati kako se pripadnici nacionalne srpske manjine danas osjećaju u Hrvatskoj i kako oni vide svoj identitet – kao identitet manjine ili kao identitet koji je ravnopravan, te propituje koje instance spomenutog identiteta oni sami smatraju bitnim i tvorbenim za vlastiti identitet.

Metodologija rada oslanja se uvelike na teoriju nacionalizma, nacionalnih i etničkih identiteta i teorije manjinskih politika kako bi se istražilo temeljne pojmove i procese koji se koriste u stvaranju i oblikovanju 'nacionalnog' i 'etničkog'; povijesna perspektiva prikazana je kako bi se ilustriralo postojeće etničke identitete i sukob koji postoji među Hrvatima i Srbima; dok je analiza intervjua tu da bi pokazala kako se manifestiraju etnički i nacionalni identiteti danas, te što pojedinci etničkih skupina doživljavaju kao etnički i nacionalni identitet u svojim životima.

Težnja je rada da se pokaže da etnicitet i nacionalni identitet postoje kao konstrukcije duboko ukorijenjene na isto tako konstruiranoj povijesti i da se radi toga, neminovno, promjenom društvenog i/ili povijesnog konteksta mijenjaju prema novopostavljenim društvenim zahtjevima.

Pitanja nacionalnog i etničkog u Hrvatskoj danas mogu se okarakterizirati kao tabu teme iako je rat završio pred 20 g. i Ustavom RH zajamčene su sve pravne, građanske i ljudske slobode svim državljanima.

TEORETSKI OKVIR

Pitanja nacionalnih manjina i etniciteta svoje polazište teoretski nalaze u teoriji nacionalizma. Nacionalizam je izrazito kompleksan fenomen za koji ne postoji jedna unificirana teorija radi čega je moguće istraživanje nacionalizma i danas smatrati aktualnim jer on je, ipak, jedna od snažnijih političkih i društvenih sila koje danas oblikuju, stvaraju i mijenjanju naš svijet.

Teorije o naciji i nacionalizmu

Izraz nacionalizam prvi je upotrijebio svećenik Augustin Barruel u djelu *Mémoires pour servir à l'histoire du Jakobinisme* kako bi iskazao revolucionarno osporavanje legitimnosti monarhijske vladavine u *Ancien Régimeu* objašnjavajući da su nacionalizam i ljubav koju zagovara prema naciji zamijenili ljubav prema čovječanstvu te potaknuli na egoizam². Sam pojam stvoren je pred dvjestotinjak godina kako bi opisao ideju koja legitimira volju nacije kao oblik vlasti koji je niknuo iz Francuske revolucije.

Shodno tome, rođenjem nacionalizma smatra se sama Francuska revolucija 1789. g. unatoč činjenici da joj je prethodila Američka revolucija kojom su stvorene Sjedinjene američke države, a koja je trajala od 1765. g. do 1783. g.

U 19.st nacionalizam se raširio diljem Europe, tijekom 20.st i u izvan europskim zemljama, a ideje i pokreti koji su se odvijali usporedno s probijanjem nacionalizma bili su bitno drukčiji od prvotnih ideja Francuske i Američke revolucije.³

Nacionalizam kao fenomen počeo se proučavati tek nakon Prvog svjetskog rata iz domene povijesti⁴, a sustavno suvremeno istraživanje nacionalizma kao ideje, osjećaja ili

² Gellner, E. *Nacije i nacionalizam*. Politička kultura nakladno-istraživački zavod, Zagreb. 1998. str. 7

³ Gellner, E. *Nacije i nacionalizam*. Politička kultura nakladno-istraživački zavod, Zagreb. 1998. str. 8

⁴ John Hutchinson and Anthony D. Smith "Introduction" u: John Hutchinson and Anthony D. Smith (ur.) *Nationalism*. Oxford readers, Oxford University Press. Oxford. UK. 1994. str. 3

pokreta zapravo započinje tek nakon Drugog svjetskog rata i od tada do danas razvijene su brojne teorije iz mnogih paradigmi zbog čega se istraživanje nacionalizma i danas smatra interdisciplinarnim.

Iz povijesne perspektive H.U. Wehler u svojem djelu „*Nacionalizam – povijest, oblici, posljedice*“, držeći se reda postavljenog u naslovu, daje sistemski pregled nacionalizma kao političkog sistema te kulturnog i društvenog pokreta sa sasvim očitim posljedicama. Tvrdi da postoje tri tipične faze u razvitku nacionalizma i izgradnji nacije oslanjajući se na rad Miroslava Hrocha – u prvoj fazi književni, umjetnički i povijesni interesi intelektualaca pridonose tome da se izvjesna pozornost pridaje „nacionalnom“ jeziku, „nacionalnoj“ umjetnosti, „nacionalnoj“ prošlosti što je odraženo u leksikonima, gramatikama i rječnicima (općenito jeziku); u drugoj fazi se razvija izvorni intelektualni ili elitni nacionalizam kojeg osiguravaju simpatizeri građanskog podrijetla; u trećoj fazi predodžbe nacionalizma postupno i kontinuirano rastu tako konačno mobilizirajući masovne pokrete. Nadalje pronalazi šest momenata koji su odigrali presudnu ulogu u širenju nacionalizma: uloga K.W. Deutscha koji govori o komunikacijskom zgušnjavanju (revolucija prometa, telegrafija i državna pošta koja omogućuje rudimentalnu komunikacijsku mrežu), širenje vernakulara kao posljedica zgušnjene komunikacije i izuma tiska, snaga i uvjerljivost nove doktrine nacionalizma koja se povezala na prošlost vlastitog etničkog saveza (spomenici, himne, svečanosti i povorke), spremnost na žrtvu predstavnika elitnog nacionalizma, umjetnička djela (interpretirana kao izraz nacionalnog karaktera), produbljivanje dihotomije „mi“ – „oni“ (nacionalni identitet kao i svaki drugi tip identiteta zahtijevao je „drugog“ da bi se definirao u potpunosti). Nakon toga hvata se u koštac s idejom da ne postoji jedna nacionalizam već nacionalizmi te daje tipologiju nacionalizam stvarajući četiri velike grupe nacionalizama: *integracijski* – onaj koji je unutar-državnom revolucijom stvorio nacionalnu državu čime je postojeći vladateljski savez nadograđen na novoj legitimacijskoj osnovi (Velika Britanija, Sjedinjene američke države, Francuska), *unifikacijski* – onaj koji nastaje u situaciji mnogostrukih 'ethnia' ujedinjenih u zajedničku naciju (Reich, fašistička Italija, SSSR), *secesionistički nacionalizam* – onaj koji je nastao u izgradnji mnogih nacionalnih država nakon raspada velikih carstava kao što su Austro-Ugarska ili Otomansko Carstvo,

transferni nacionalizam – onaj koji je nastao prijenosom europsko-američkog sistema na druge kontinente i među druge 'ethnie'(Japan, Kina, Afrika...)⁵.

Iako Wehler daje sistemski čvrstu podjelu ona ne govori mnogo o samome nacionalizmu već je ista jedino deskriptivna, no, ipak, prikazuje problematiku teorije nacionalizma – nacionalizama je mnogo, razvijali su se raznovrsni oblici tokom povijesti, u različitim dijelovima svijeta te na različite načine gradili nacionalne države(ili obrnuto), stoga ne možemo reći da postoji jedna vrsta ili jedan pristup nacionalizmu.

Zato valja iznesti tri dominantne paradigme proučavanja nacionalizma danas: primordijalizam, modernizam i etno-simbolizam⁶.

Primordijalizam

Primordijalni pristup zagovara ideju da su ljudi često primordijalno vezani za područje u kojem žive ili iz kojeg potječu, za svoju vjeru i rodbinu što stvara stanje snažne i sveobuhvatne solidarnosti kako je tvrdio sociolog Shils. Neki teoretičari smatraju kako je primordijalna vezanost temelj društvenog života te prirodna i neminovna pojava među ljudima.⁷ Stoga primordijalisti vide nacionalizam kao produžetak etniciteta naglašavajući emocionalne dimenzije i činjenicu da su mnoge nacionalne države evoluirale iz etničkih zajednica⁸. Pa tako Ernest Renan u svom eseju iz 1882. g. naciju definirao kao kombinaciju socijalne solidarnosti proizašle iz povijesnih kontingencija i dobrovoljne kolektivne volje u sadašnjosti da se nastavi graditi na toj solidarnosti: „Nacija je duša, duhovni

⁵ Wehler, H.U. *Nacionalizam: povijest, oblici, posljedice*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb. 2005. str. 53 - 100

⁶ Hearn, J. *Rethinking nationalism – a critical introduction*. Palgrave Macmillan, Hampshire. UK. 2006. str. xiii

⁷ Haralambos. M., Holborn. M. "Sociologija: Teme i perspektive". Golden marketing. Zagreb. 2002 . str. 232

⁸ Hearn, J. *Rethinking nationalism – a critical introduction*. Palgrave Macmillan, Hampshire. UK. 2006. str.7

princip...zajedničko vlasništvo nad bogatim nasljeđem...želja da se živi zajedno, volja da se nastavi cijeniti zajedničko naslijeđe.“⁹ (vlastiti prijevod)

Prema Cliffordu Geertzu većina nacija je stvorena na temelju krvne veze, jezika, rase i prebivališta što su isto tako i značajke koje čine osnovnu granicu između vlastite ličnosti i Drugoga. Iznesene značajke također čine i bazu kontrole moći jedne države. Prema ovom pristupu stvaranje nacije i nacionalne države temelji se na etnicitetu. Walker Connor iznosi sličnu teoriju kada tvrdi da je nacionalizam privrženost naciji, a ne nacionalnoj državi jer smatra da je nacija zajednica koja ima osvještene etničke korijene. Pierre L. van den Berghe tvrdio je da su korijeni etničkog i nacionalnog identiteta stara osjećanja koja su bazirana na sistemima srodstva i genetskim faktorima.¹⁰

Vidljivo je da primordijalistički/perennialistički pristup vidi naciju kao drevnu i prirodnu tvorevinu, pa tako i nacionalizam kao prirodan razvojni put društva koji je univerzalan, no, nakon Drugog svjetskog rata ovaj pristup nailazi na oštru kritiku i neodobravanje pojavom pristupa koji izvorišta nacija i nacionalizama vidi u novim tehnologijama, napretku i modernitetu.¹¹ Iako u suvremeno doba primordijalizam odustaje od tvrdnji da su nacije drevne i prirodne tvorevine, on svejedno naglašava ponavljajuću prirodu koncepta nacije kroz paradigme i kroz povijest što se očituje u određenim podudarnostima u shvaćanju podrijetla nacije kod etno - simbolista.

⁹ „A nation is a soul, a spiritual principle. ... the common possession of a rich legacy of memories, ..., the desire to live together, the will to continue to value the heritage that has been received in common“ u: Hearn, J. *Rethinking nationalism – a critical introduction*. Palgrave Macmillan, Hampshire. UK. 2006. str. 3

¹⁰ Anbrani, A. *Nation, Nationalism in Controversial Debates and Thought: A Review of Origin of Nation and Nationalism*. Canadian Social Science Vol. 9, No. 3, 2013. str. 61-67 , URL: <http://www.cscanada.net/index.php/css/article/viewFile/j.css.1923669720130903.2764/4259> (11.08.2015)

¹¹ Članak: *Primordialism*. World Public Library., URL: <http://www.worldlibrary.org/article/whebn0003467877/primordialism> (04.09.2015)

Modernizam

Modernistički pristup teorijama nacionalizma vjerojatno je doživio svoj uzlet osamdesetih godina dvadesetog stoljeća kada su objavljeni radovi Gellnera, Andersona i Hobsbawma, no, modernistički pristup je i mnogo stariji od navedenih godina prošlog stoljeća. Modernistička osnovna pretpostavka jest da su nacije stvoreni artefakti koji se mogu promatrati iz očista kulturalne teorije tadašnjeg vremena koja je napravila pomak od reprezentacije ka konstrukciji, a tada nova konstruktivistička teorija prisvojila je kritički pristup stvarnosti i ustvrdila da proces promatranja određuje promatrani objekt na isti način na koji je stvarnost određena okom promatrača. Tako dolazimo do tvrdnji nekih autora da se nacija stvara kroz kolektivnu imaginaciju. Modernistički pristup nacije vidi kao pojave koje prate stvaranje modernih država i ekonomija često naglašavajući aspekt ideologije i socijalne konstruiranosti etniciteta¹².

Drugi modernistički autori, pak, naglasak postavljaju na sociološki i ekonomski pristup koji proizlazi iz njihovog marksističkog nasljeđa što je proširilo perspektivu fenomena nacionalizma i iznjedrilo nove teoretske instrumente koji se mogu upotrijebiti da bi se produbilo shvaćanje povijesnih događanja. Od tada modernistički pristup postaje dominantan u proučavanju fenomena nacionalizma.¹³

Filozof i socijalni antropolog Ernest Gellner, jedan od najhvaljenijih suvremenih teoretičara nacionalizma 20.st, nacionalizam definira kao „*teoriju političke legitimnosti koja zahtijeva da etničke granice ne presijecaju političke te, posebice, da etničke granice unutar određene države – mogućnost već formalno isključena općom formulacijom načela – ne dijele vlastodršce od ostalih.*“¹⁴

¹² Hearn, J. *Rethinking nationalism – a critical introduction*. Palgrave Macmillan, Hampshire. UK. 2006. str.7

¹³ Comparato, G. *Nationalism and private law in Europe*. str. 21 preuzeto s: UvA-DARE, the institutional repository of the University of Amsterdam (UvA), URL: <http://hdl.handle.net/11245/2.111629> (04.09.2015.)

¹⁴ Gellner, E. *Nacije i nacionalizam*. Politička kultura nakladno-istraživački zavod, Zagreb. 1998. str. 21

Gellnerovo teorijsko stajalište prema ranije navedenoj podjeli ne može se precizno definirati. Uzima u obzir vanjske i unutarnje funkcionalne konstruktivne faktore društvenih sistema dajući prednost etnicitetu pred idejom nacije. U ostatku djela *Nacije i nacionalizam* on ipak negira ideju da su nacije postojale prije Francuske revolucije što je značajno pošto on predstavlja i antropološki pristup temi, prema čemu je očito da primordijalistički pristup možemo isključiti iz njegove definicije. Evidentni su faktori moći i konflikta. Obrazovanje, kultura, podjela rada, sustav obrazovanja te industrijalizam za Gellnera su izvorišta nacije, on pokušava pronaći ontologiju nacija i nacionalizma. Tako u sažetku djela obrazlaže: moderan svijet je podijeljen u jasne cjeline s jasnim granicama unutar kojih vlast obnašaju specijalizirane institucije povezane u centraliziranu državu koja se poistovjećuje s jednom vrstom kulture, jednim stilom komunikacije koji održava obrazovni sustav što sve nadgleda ista ta država; društvo koje stvara i koje je stvoreno takvim principom upravljanja može postojati samo ako se dostigne visoka razina socijalizacije u određeni tip visoke kulture koji dopušta pokretnost i komunikaciju kako bi održalo fluidan ekonomski sustav koji se bazira na strogoj podjeli rada koja, pak, značajni dio obrazovanja i formiranja identiteta čini zajedničkom (a ne osobnom) vještinom koja ovisi o zajedničkoj visokoj kulturi koja je također i ono što osigurava unutarnje sankcije pa je, stoga, prijelaz s jedne visoke kulture na drugu izvana vidljiv kao dolazak nacionalizma, a spomenuta visoka kultura ono što određuje naciju.

„Takva nacija/kultura tada i jedino tada postaje prirodnom društvenom jedinicom i obično ne može opstati bez vlastite političke okosnice, države.“¹⁵

Kao što vidimo, Gellner ne promatra fenomene iznikle iz nacionalizma već gleda širu sliku povezujući sam napredak društva sa stvaranjem društvenog sistema kojeg možemo smatrati 'nacionalnim'/'nacionalističkim', što je tipično za modernistički pristup. Ono što on tvrdi jest to *„da je nacionalizam vrlo osobita vrsta patriotizma i to takva koja postaje prožimajućom i dominantnom samo u određenim društvenim okolnostima koje zapravo prevladavaju u modernom svijetu i nigdje drugdje“¹⁶*. No, želja o pronalaženju ontologije nacije i nacionalizama pokazala se neispunjenom i ostala takva sve do danas.

¹⁵ Gellner, E. *Nacije i nacionalizam*. Politička kultura nakladno-istraživački zavod, Zagreb. 1998. str. 168

¹⁶ Gellner, E. *Nacije i nacionalizam*. Politička kultura nakladno-istraživački zavod, Zagreb. 1998. str. 157

Izmišljena tradicija i zamišljena zajednica

Eric Hobsbawm i Benedict Anderson koji su skovali koncepte *izmišljene tradicije* i *zamišljene zajednice* koji i u suvremeno doba čine temeljne pojmove pristupa nacionalizmu.

Hobsbawm korijene nacije kao *izmišljene tradicije* vidi u samoj državi koja povezuje formalne i neformalne, službene i ne službene, političke i društvene izmišljene tradicije u čemu standardizacija administracije i zakona te, pogotovo, državno školstvo provode transformaciju seljaka u građane. Navodi tri velike inovacije koje su posebno bitne za nastanak izmišljenih tradicija: sekularizacija kojom javno školstvo preuzima ulogu crkve i inagurira nove ideje, izum javnih ceremonija i masovna proizvodnja javnih spomenika. Da bi potkrijepio svoje teze daje kratke preglede stvaranja Francuske i Njemačke.^{17 18}

Anderson svoju ideju *zamišljene zajednice* temelji na analizi diskursa nacije i nacionalizma iz marksističke perspektive. No, predlaže definiciju nacije u antropološkom duhu tvrdeći: „*to je zamišljena politička zajednica, i to zamišljena kao istovremeno inherentno ograničena i suverena. Zamišljena je zato što pripadnici čak i najmanje nacije nikad neće upoznati većinu drugih pripadnika svoje nacije, pa čak ni čuti o njima, no ipak u mislima svakog od njih živi slika njihovog zajedništva.*“¹⁹ Nadalje objašnjava da se zamišlja kao ograničena zato što čak i najveće nacije imaju određene granice koje nisu lako rastezljive, da se zamišlja kao suverena jer se sam pojam nacije pojavio u povijesnom periodu kad su prosvjetiteljstvo i revolucija razbili legitimitet hijerarhijskog dinastičkog kraljevstva koje vlada po milosti božjoj, da se zamišlja kao zajednica zato što se bez obzira na stvarnu nejednakost i izrabljivanje koje mogu u njoj vladati, ona uvijek poima kao

¹⁷ Hobsbawm, Eric. "The Nation as Invented Tradition" u: John Hutchinson and Anthony D. Smith (ur.) *Nationalism*. Oxford readers, Oxford University Press. Oxford. UK. 1994.

¹⁸ Vukičević, J. *Nacionalizam i sport – kratki pregeled zbivanja u Republici Hrvatskoj*. Završni rad. Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek kulturalnih studija, Rijeka, 2011. URL: <https://uniri.academia.edu/JanaVukicevic>

¹⁹ Anderson, B. *Nacija: zamišljena zajednica – razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Školska knjiga, Zagreb. 1990. str. 17

snažno horizontalno drugarstvo.²⁰ Naklonost rada marksizmu očituje se daljnjim razvojem rada koji se oslanja na analizu kulture i kulturnih promjena te posebnu pažnju posvećuje razvoju kapitalizma, i to specifično se orijentirajući na razvoj tiskarskog kapitalizma (*print – capitalism* koji je omogućio postupnu standardizaciju samih jezika u oblike koji su bili pogodni za tisak što je, pak, dovelo do novog osjećaja zajedništva među čitateljima koji više nisu bili bilingualna elita koja se služila latinskim jezikom, već pripadnici svih društvenih slojeva, isto tako rasprostranjenost određenog jezika stvorila je prve granice²¹) te kroz razvoj institucija administrativnog upravljanja i obrazovanja daje specifičan pogled na ideju *bivanja nacijom*. Ono što Anderson predlaže je to da: „*Zajednice valja razlikovati ne po njihovoj lažnosti ili istinitosti, već po načinu na koji su zamišljene.*“²²; a nadalje postavlja tri kategorije prema kojima se zamišlja nacija: ograničenost (granice), suverenost (pojava nacija u doba sekularizacije) i zajedništvo (iako se članovi nacionalne zajednice nikada ne moraju sresti osobno oni osjećaju snažnu međusobnu povezanost unatoč socijalnim i kulturnim razlikama). Njegova postavka je da se *nacionalizam može razumjeti ako ga se poveže s velikim kulturnim sistemima koji su mu prethodili a ne s osviještenim političkim ideologijama* (parafraza). Daljnji pregled razvoja nacionalizma uglavnom se temelji na lingvističkom principu arbitrarnosti znaka Ferdinanda de Saussurea²³ (*...ontološka se realnost može shvatiti jedino putem jedinstvenog*

²⁰ Anderson, B. *Nacija: zamišljena zajednica – razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Školska knjiga, Zagreb. 1990. str. 18

²¹ Anderson. Benedict. "Imagined Communities" u: John Hutchinson and Anthony D. Smith (ur.) *Nationalism*. Oxford readers, Oxford University Press. Oxford. UK. 1994.

²² Anderson, B. *Nacija: zamišljena zajednica – razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Školska knjiga, Zagreb. 1990. str. 17

²³ Nepostojanje ovisnosti između oblika riječi i njezina značenja. Svaki jezik ima različite riječi za označavanje objekta, djelatnosti i pojma o kojemu govornik želi razgovarati. Svaka riječ mora biti oblikovana na pravilan način u skladu s fonologijom određenog jezika. Ali, u većini slučajeva, ne postoji uopće nikakav razlog zašto se određeno značenje ne bi moglo označiti nekim slijedom zvukova, a ne kojim drugim. U praksi je odabrani slijed određenih zvukova u nekom jeziku posve arbitrar: svaka je mogućnost valjana, sve dok se govornici slažu s njom. – Trask, R.L. *Temeljni lingvistički pojmovi*. Školska knjiga, Zagreb. 2005. str. 18

*privilegiranog sistema njezinog predstavljanja: jezik...*²⁴) i marksističkom poimanju religije²⁵ (konstantno kroz rad uspoređuje nacionalizam s religijom, odnosno postavlja ga na mjesto religije u onom povijesnom periodu kad je sekularizacija minimizirala moć religije). Dodaje i dimenziju poimanja vremena za koju tvrdi da je ideja društvenog organizma koji se kalendarski kreće kroz homogeno, prazno vrijeme istovjetna ideji nacije koja se također poima kao čvrsta zajednica koja se neprestano i ravnomjerno kreće niz (ili uz) povijest²⁶.

Iz ova dva iznesena pristupa o zamišljanju i izmišljanju vidljivo je da, iako se modernisti baziraju na promatranju funkcioniranja sustava kao baze na koju je nadograđuje nacionalizam koristeći faktore koji su mu dostupni, ljudska imaginacija i osjećanja ne igraju sporednu ulogu u stvaranju i održavanju društvenog sistema što nas dovodi do etno-simbolista koji su upravo taj nedostatak modernizma pokušali nadomjestiti.

Etno - Simbolizam

Etno-simbolisti svoj pristup temelje na kritici modernista za koje tvrde da namjerno izostavljaju veze nacije i nacionalizma s prethodećom etničkom zajednicom te mitovima i simbolima koje je ista prenijela u 'nacionalnu' sferu. Oni žele raskrinkati prirodu nacionalizma kao 'konstruiranog' odnosno 'izmišljenog' oslanjajući se na nacionalizmu prethodeće simboličke sustave.²⁷

²⁴ Anderson, B. *Nacija: zamišljena zajednica – razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Školska knjiga, Zagreb. 1990. str. 23

²⁵ 'Religija kao opium za mase' – nacionalizam postaje nova 'droga' koja zamagluje ekonomsku, kulturnu i socijalnu stvarnost

²⁶ Anderson, B. *Nacija: zamišljena zajednica – razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Školska knjiga, Zagreb. 1990. str. 33

²⁷ Özkirimh. Umut. *Theories of Nationalism – A Critical Introduction*. Macmillan Press Ltd. London. 2000. str. 167

U zagovornike etno – simbolističkog pristupa temi nacionalizma smatraju se J. A. Armstrong, A. D. Smith i J. Hutchinson. Suvremeni teoretičar koji se smatra začetnikom interdisciplinarnog pristupa nacionalizmu kao i znanstvenikom koji je kroz svoju karijeru definirao etno – simbolizam smatra se A. D. Smith. On svoje teorije o naciji i nacionalizmu bazira na tvrdnji da ne postoje suvremene nacije koje nemaju nekakvu etničku jezgru u daljnjoj prošlosti. Smatra da primordijalizam griješi kada istu smatra nepromjenjivom i kada umanjuje ulogu elita, ali isto tako smatra da modernizam griješi kada odbacuje sličnost nacionalnih identiteta s etničkim identitetima.²⁸

Smith predlaže da se nacionalizam shvati kao ideologiju, društveni pokret i simbolički jezik²⁹; naciju smatra ideološkim fenomenom u službi ideologije nacionalizma s jedne strane, a s druge strane živućom zajednicom koja je prethodila ideologiji nacionalizma za razliku od Gellnera koji tvrdi da je nacionalizam taj koji stvara nacije, a ne obrnuto³⁰.

Smith predlaže i svoju definiciju nacije kao imenovane ljudske zajednice koja nastanjuje domovinu te ima zajedničke mitove, povijest, kulturu, ekonomiju, prava i obveze za sve svoje članove³¹ (parafraza); dok ono što naziva '*ethnie*'/etnijom definira kao imenovanu ljudsku zajednicu povezanu s domovinom koja posjeduje zajedničke mitove o podrijetlu, sjećanja, jedan ili više elemenata zajedničke kulture, te mjeru solidarnosti, bar među elitama³². Kao dvije bitne dimenzije etničkog, odnosno nacionalnog Smith navodi svijest i društvenu strukturu pri čemu etničku svijest obilježava etnički mit o zajedničkom podrijetlu

²⁸ Katunarić, V. *Sporna zajednica*. Jesenski i Turk. Zagreb. 2003., str. 173

²⁹ Smith, Anthony D. *NATIONALISM Theory, Ideology, History*. Polity Press in association with Blackwell Publishing Ltd, Cambridge.UK. 2006. str. 1

³⁰ Gellner, E. *Nacije i nacionalizam*. Politička kultura nakladno-istraživački zavod, Zagreb. 1998. str. 75

³¹ Smith, Anthony D. *NATIONALISM Theory, Ideology, History*. Polity Press in association with Blackwell Publishing Ltd, Cambridge.UK. 2006., str. 13

³² Smith, Anthony D. *NATIONALISM Theory, Ideology, History*. Polity Press in association with Blackwell Publishing Ltd, Cambridge.UK. 2006., str. 13

i predcima, o 'zlatnom dobu' i nezamjenjivosti/izabranosti etničke zajednice što je oblikovano u suradnji s religijama, kako primitivnim tako i suvremenim.³³

Odvojiti pojam nacionalizma od pojma nacije, nacionalnog identiteta i nacionalne države kod Smitha gotovo je nemoguće. Uz to, kod njega nije posve jasno što vodi čemu, što je uzrok, a što posljedica, a ponajviše nejasnoća ostaje u značenju samog pojma nacionalizma³⁴ koji je razvojem etno – simbolističke teorije postao sveobuhvatan, ali i značenjski prazan pojam. Stoga, možemo konstatirati da su, za razliku od modernista, etno – simbolisti uključivanjem kategorija osjećanja i simbolike koje su, ipak nepravedno, odbačene sa primordijalizmom uveli još zbrke u raspravu o nacionalizmu, što na kraju upućuje na to da niti jedan aspekt nije pogodno izostaviti iz analize, ali i da se treba ograničiti na one aspekte koje je moguće sistemski s teoretskim aparatima koji postoje istražiti.

O nacionalizmu na jednoj drugoj razini raspravlja V. Katunarić u djelu „*Bogovi, elite, narodi – studija*“ gdje sam kaže: „*Ova knjiga na jedan i na drugi način govori o nacionalizmu: kao (ideološki) modernom obliku očitovanja starih sila, o varljivoj raznovrsnosti ideološki suprotstavljenih sila, i o silama raznovrsnosti suzbijenima u početku.*“³⁵ Nacionalizam smatra najprometnijim čvorištem starih i novih puteva čovječanstva te ga karakterizira kao fenomen koji proizlazi iz različitih i dugotrajnih koordinata čineći jedan zatvoren sustav koji poznajemo danas. Za njega nacionalizam u jezicima, idejama i ustanovama naroda iskazuje svoju površinsku raznolikost iako istodobno instrumentalizira te antagonizira do besmisla i uništenja koje vidimo u ratovima. Povijest nacionalizma karakterizira kao površinski ispisan odlomak funkcioniranja sistema, koji zaustavlja ili onemogućuje prenošenje promjene iz jednog prostora u drugi jer čim se

³³ Katunarić, V. *Sporna zajednica*. Jesenski i Turk. Zagreb. 2003., str. 173

³⁴ Vukičević, J. *Nacionalizam i sport – kratki pregeled zbivanja u Republici Hrvatskoj*. Završni rad. Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek kulturalnih studija, Rijeka, 2011. URL: <https://uniri.academia.edu/JanaVukicevic>

³⁵ Katunarić, V. *Bogovi, elite, narodi – studija*. AntiBarbarus, Zagreb. 1994., str. 8

utopijska obećanja nove ideologije nisu ispunila stvoren je snažan otpor i subjektivni projekt – supstitut. Za njega nacionalizam odražava spregu konjunkturalne i dubinske povijesti, spregu političkog i osobnog prostora koja je usisala demokratske ideje i ustanove kao artefakte konjunkturalne povijesti, ali je također istovremeno dubinski usađen u starim i gotovo neizmjenjivim načinima obrane i širenja moći. Središnji motivi narodnih tradicija predstavljaju simboličku projekciju moći ovladavanja vremenom i prostorom, a aporija odnosa spram Drugoga postaje središnjim povijesnim i društvenim problemom. Nacionalizam je moderna simbolička konstrukcija povratka, tj. Isključivanja, nadvladavanja i transcendencije, s kolektivnim imenom; a simboliziranje iste te moći smatra mitom izraženim epskim jezikom.³⁶

Nacionalizam kao ideologija

Katunarić nas je doveo do jednog vida nacionalizma koji je vjerojatno najpodrobnije proučavan odnos, a to je nacionalizam kao ideologija. Da bi definirala ideologiju poslužit ću se Althusserovom teorijom ideologije. Althusser ideologiju predstavlja kao sistematski složenu cjelinu ideja koju oblikuje skupina ljudi, a istovremeno i kao materijalnu cjelinu koja je utkana u praksu svakodnevnog života kroz rituale i običaje koji povezuju pojedince s društvenim poretkom kojeg sami reproduciraju. Ona je u prvom redu opisana kao sustav reprezentacija, a u drugom redu kao praksa kroz koju ljudi žive svoje odnose unutar zbiljskih parametara postojanja. Praksa biva uvjetovana ekonomskim stanjem momenta, utjelovljuje reprezentacije ljudskih odnosa unutar društveno formiranog trenutka u kojem društvene formacije odgovaraju reprezentacijama. Na taj način ideologija ne dopušta prodiranje problema življenog iskustva u vlastiti sustav već ih rješava nudeći naizgled valjana rješenja. Izrazito je važno napomenuti da ideologija nije namjeran/svjestan proces

³⁶ Katunarić, V. *Bogovi, elite, narodi – studija*. AntiBarbarus, Zagreb. 1994., str. 7 - 19

koji kontrolira mala skupina pojedinaca. Ideologija, također, predstavlja način iskrivljenog prikaza stvarnosti kod kulturalnih tekstova u interesu moći.^{37 38}

No, S. Žižek daje drukčiji pogled na ideologiju objašnjavajući je na primjeru fenomena fetišizma robe: „*Krucijalni paradoks tog odnosa socijalne stvarnosti robne razmjene i 'svijesti' o njoj je da – iskoristimo ponovo sažetu formulaciju Shon – Rethela – „to ne-znanje realnosti dio same njezine biti“: društvena stvarnost procesa razmjene je ona vrst realnosti koja ja moguća samo pod uvjetom da pojedinci koji u njoj sudjeluju nisu svjesni njezine prave logike; to jest, vrst realnosti čija sama ontološka konzistencija implicira određeno ne-znanje učesnika – kad bismo 'saznali previše', kad bi smo probili pravo funkcioniranje društvene realnosti, sama realnost bi se rasplinula. To je vjerojatno fundamentalna dimenzija 'ideologije': ideologija nije naprosto 'lažna svijest', iluzijska reprezentacija realnosti; prije će bit riječ o tome da tu realnost treba shvatiti kao 'ideološku' – 'ideološka' je društvena realnost ona čije samo postojanje implicira određeno ne-znanje učesnika o njezinoj biti – to jest, društvena stvarnost čija sama reprodukcija implicira da pojedinci 'ne znaju što čine'. 'Ideološka' nije 'lažna svijest' (društvenog) bića, već samo to biće u onoj mjeri u kojoj je podržano 'lažnom svijesću'. Tako smo konačno dosegli dimenziju simptoma, jer je jedna od mogućih definicija i 'forma čija sama konzistencija implicira određeno ne-znanje subjekta': subjekt može 'uživati u svom simptomu' samo ukoliko mu njegova logika izmiče – mjera uspjeha interpretacije simptoma je upravo njegov rasap.*“³⁹ Evidentno je da se Žižek, po običaju, oslanja na postavke psihoanalize u Lacanovskom smislu gdje je ideologija entitet koji korespondira s Lacanovim Id-om, onim potiskivanim. Ono što ostaje iza ovog citata jest ideja da je Žižek sam stvorio tip ideologije o ideologiji. No, sve u svemu, daje nam noviji pogled na ideologiju nego Althusser.

³⁷ Storey. John. *Cultural Theory and Popular Culeture - An Introduction*. Pearson-Longman. Harlow. UK. 200?. str. 70 – 79.

³⁸ Vukičević, J. *Nacionalizam i sport – kratki pregeled zbivanja u Republici Hrvatskoj*. Završni rad. Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek kulturalnih studija, Rijeka, 2011. URL: <https://uniri.academia.edu/JanaVukicevic>

³⁹ Žižek, S. *Sublimni objekt ideologije*. Arkzin, Zagreb. 2002., str. 39-40

Kritika

Kritiku iznesenih paradigmi vješto daje U. Özkirimh koji u primordijalizmu vidi pojednostavljeno objašnjenje za koncepte koje promoviraju teoretičari koje Özkirimh naziva prije konstruktivistima nego primordijalistima, što u samu raspravu o nacionalizmu uvodi još više pomutnje. Nadalje, za modernističku paradigmu tvrdi da unosi još i više nejasnoća od primordijalizma jer obuhvaća ogromnu količinu ideja i teorija koje, u biti, nemaju mnogo zajedničkog osim vjere u modernitet kao izvor nacionalizma. Za kraj etno – simboliste kritizira jer ih ne vidi kao zasebnu paradigmu, ali i ne vidi u koju moguću paradigmu bi ih smjestio.^{40 41}

Druga kritika koja se može smjestiti u ovaj kontekst je kritika R. Jenkinsa koji vrlo jednostavno prikazuje problem sa nacionalizmom dovodeći u žarište primarni problem koji još nije riješen, a taj je ontološki problem definicije društva kao takvog⁴²; što, dakako, logički nameće pitanje da ako ne znamo definirati primarnu jedinicu kako je moguće misliti o cijelom sustavu?⁴³

⁴⁰ Özkirimh. Umut. *Theories of Nationalism – A Critical Introduction*. Macmillan Press Ltd. London. 2000. str. 212-216.

⁴¹ Vukičević, J. *Nacionalizam i sport – kratki pregeled zbivanja u Republici Hrvatskoj*. Završni rad. Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek kulturalnih studija, Rijeka, 2011. URL: <https://uniri.academia.edu/JanaVukicevic>

⁴² Jenkins. Richard. "Different Societies? Different Cultures? What are Human Collectivities?" u: *Making Sense of Collectivity – Ethnicity, Nationalism and Globalization* ur. Siniša Malešević and Mark Haugaard. Pluto Press. London. UK. 2002. str. 12-31

⁴³ Vukičević, J. *Nacionalizam i sport – kratki pregeled zbivanja u Republici Hrvatskoj*. Završni rad. Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek kulturalnih studija, Rijeka, 2011. URL: <https://uniri.academia.edu/JanaVukicevic>

SAŽETAK

Nacionalizam možemo u prvom redu uzeti kao fenomen koji je postao prepoznatljiv u posljednja dva stoljeća. U osnovi, pojam nacionalizma odnosi se na tri fenomena: pojavu nacija, pojavu nacionalnih država te na ideološki aparat koji fenomene nacije i nacionalne države čini mogućim. Uzmemo li u promatranje povijest razvoja nacionalizma, unatoč opće prihvaćenoj ideji da su se koncepti nacije i nacionalizma pojavili sa ili netom prije Francuske Revolucije te svoj vrhunac dostigle za vrijeme Drugog svjetskog rata, postoje brojna ne slaganja oko takve kronologije. U prvom redu zato što ovakva kronologija zanemaruje nacionalizme koji su se pojavili u drugoj polovici dvadesetog stoljeća u Istočnoj Europi, zanemaruje Latinsku Ameriku i velike dijelove Afrike i Azije u kojima su nacije stvarane u postkolonijalno doba. Također, postoje osnovana mišljenja da su nacije postojale i prije druge polovice osamnaestog stoljeća i pojave moderniteta⁴⁴.

Može se sumirati da je nacionalizam hibridni oblik ne – intencionalnog i intencionalnog kolektiviteta koji se temelji na jeziku, izraženom osjećaju zajedništva, kulturi, povijesti, mitovima, naciji, teritorijalnoj određenosti, nacionalnom identitetu, suverenitetu, očitom političkom planu, unificiranom zakonu i jedinstvenoj ekonomiji, a manifestira se kao ideologija, društveni, intelektualni i kulturni pokret te simbolički jezik pri čemu je svojstveno da ima za posljedicu, odnosno stvara specifičan centralizirani sustav(državu), kolektivni identitet(nacionalni) i posebnu vrstu društvenog entiteta kojeg nazivamo nacija. pojma nacije.⁴⁵ Pojam nacije okvirno možemo definirati kao zajednicu koja obitava na određenom teritoriju na kojem upražnjava sebi specifičan oblik kulture i društvenog uređenja koje se baziraju na zajedničkom jeziku, običajima i podrijetlu, mitovima i povijesti, te tradiciji, a unutar koje postoji konsenzus o reprodukciji vlastitih setova vrijednosti kao i želja za zajedništvom što je usustavljeno setom institucija. Pojam koji je usko vezan s pojmom nacije je pojam etnije koji je također pojam definiran kao zajednica

⁴⁴ Smith, Anthony D. *NATIONALISM Theory, Ideology, History*. Polity Press in association with Blackwell Publishing Ltd, Cambridge.UK. 2006. poglavlje 5, str. 87 – 117

⁴⁵ Vukičević, J. *Nacionalizam i sport – kratki pregeled zbivanja u Republici Hrvatskoj*. Završni rad. Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek kulturnih studija, Rijeka, 2011. URL: <https://uniri.academia.edu/JanaVukicevic>

čiji sudionici dijele jezik, podrijetlo, mitove i tradicije i obrasce ponašanja te obitavaju na zajedničkom prostoru. Razlika je da je nacija visoko institucionalizirana društvena tvorevina dok je etnija više temeljena na 'organskom' zajedništvu. Tri su danas važne perspektive u proučavanju nacionalizma, a to su primordijalna, modernistička i etno – simbolistička perspektiva. Primordijalni pristup zagovara ideju da su ljudi često primordijalno vezani za područje u kojem žive ili iz kojeg potječu, za svoju vjeru i rodbinu što stvara stanje snažne i sveobuhvatne solidarnosti kako je tvrdio sociolog Shils. Neki teoretičari smatraju kako je primordijalna vezanost temelj društvenog života te prirodna i neminovna pojava među ljudima. Stoga primordijalisti vide nacionalizam kao produžetak etniciteta naglašavajući emocionalne dimenzije i činjenicu da su mnoge nacionalne države evoluirale iz etničkih zajednica. Kao odgovor na takve determinističke stavove modernistički pristup nacije vidi kao pojave koje prate stvaranje modernih država i ekonomija često naglašavajući aspekt ideologije i socijalne konstruiranosti etniciteta. Oni se drže strukturalističkog ili konstruktivističkog pristupa djelomično s temeljenima i u marksističkoj teoriji što otvara nove poglede na strukturu i funkcioniranje nacionalizma. Etno-simbolisti svoj pristup temelje na kritici modernista za koje tvrde da namjerno izostavljaju veze nacije i nacionalizma s prethodećom etničkom zajednicom te mitovima i simbolima koje je ista prenijela u 'nacionalnu' sferu. Oni žele raskrinkati prirodu nacionalizma kao 'konstruiranog' odnosno 'izmišljenog' oslanjajući se na nacionalizmu prethodeće simboličke sustave.⁴⁶ Nacionalizam kao ideologija kompleksan je fenomen koji se u prvom redu bazira na Althusserovoj teoriji ideologije i nacionalizam vidi kao ideološki pokret koji stvara i reproducira nacije i nacionalne države u svim oblicima koje smo do sada definirali. Kao što smo spomenuli na početku nacionalizam je izrazito kompleksan fenomen koji nije moguće jednostavno definirati. Tu kritika teorija nacionalizma dolazi do izražaja postavljajući brojna pitanja i ukazujući na problematiku velike količine različitih teorijskih perspektiva koje često ne surađuju, no, ne nudi nikakve odgovore niti daje ikakve naputke o boljim teoretskim alatima ili perspektivama.

⁴⁶ Özkirimh. Umut. *Theories of Nationalism – A Critical Introduction*. Macmillan Press Ltd. London. 2000. str. 167

Teorije o identitetu

Teorije o nacionalizmu koje su iznesene u prijašnjem poglavlju usko se vežu i na pojam nacionalnog identiteta. Kako je suvremeni trend u društvenim i humanističkim znanostima proučavanje identiteta, tako je i nacionalni identitet zamijenio prije upotrebljavane sintagme 'nacionalni karakter' ili 'nacionalna svijest'.

Pitanje Identiteta posljednjih 20-ak godina zamara svjetsku filozofsku i društveno-znanstvenu scenu. Da bi mogli govoriti o nacionalnom identitetu moramo početi nekim teorijskim redom zato važnim smatram razložiti što je to identitet da bi se lakše shvatilo o čemu se i kako govori.

U filozofiji identitetom se smatra relacija koju svaka stvar nosi u odnosu na sebe samu i može se sagledati kao tip jednakosti, dok je pojam identiteta u društvenim znanostima mnogo drukčiji i širi pojam.⁴⁷

Sa stajališta sociologije identitet se definira kao individualna karakteristika po kojoj je predmet ili osoba prepoznatljiva ili znana, također isto se može odnositi i na određenu društvenu zajednicu ili grupu. Sa strane psihologije identitet se odnosi na vlastitu sliku o sebi koja se ne mora nužno podudarati sa stvarnošću.⁴⁸

U različitim diskursima društvenih znanosti identitet prisvaja različite konotacije. Često se dijeli na društveni/socijalni i osobni identitet koji se ne moraju podudarati.⁴⁹ U socijalnoj dimenziji o identitetu se govori kao o obilježjima osobe koja su vidljiva i kojima se osoba pozicionira unutar društvenih mreža. U tom pogledu govorimo o socijalnim identitetima jer se smatra da su društveno konstruirani. Pojam identiteta, također sa sobom nosi konotacije situacija istovjetnosti sa samim sobom, stabilnosti, spoznatljivosti i kontinuiteta. Te konotacije su često zloupotrebljavane kod govora o rasnim, etičkim i

⁴⁷ Članak: *Identity(Phylosophy)*. World Public Library., URL:
[http://www.worldlibrary.org/Articles/Identity%20\(philosophy\)?&Words=ethnic%20national%20identity](http://www.worldlibrary.org/Articles/Identity%20(philosophy)?&Words=ethnic%20national%20identity)

⁴⁸ Članak: *Identity(Phylosophy)*. World Public Library. URL:
[http://www.worldlibrary.org/Articles/Identity%20\(philosophy\)?&Words=ethnic%20national%20identity](http://www.worldlibrary.org/Articles/Identity%20(philosophy)?&Words=ethnic%20national%20identity)

⁴⁹ Haralambos M. i Holborn, M. *Sociologija – Teme i perspektive*. Golden Marketing, Zagreb. 2002. str.885

nacionalnim identitetima. Kroz suvremenu teoriju pokazalo se da je identitet iznimno nestabilan/ nestalan/ promjenjiv/ neuhvatljiv/ fragmentiran.⁵⁰ Iako postoje brojne teorije o identitetu, S. Malešević navodi kako je identitet postao 'nova moda' društvenih znanosti u posljednjih 20-ak god i tako postao nešto posve naturalizirano, inherentno i rasprostranjeno u suvremenom svijetu i teoriji, a bez da se ispituje ontološka istinitost samog koncepta identiteta.⁵¹

Važan čimbenik u nastanku identiteta je proces identifikacije koji se smatra uvelike procesom određenim društvenim interakcijama. Izneseni problemi identiteta leže u samom činu/procesu identifikacije – ona je subjektivizacija diskurzivnih praksi, odnosno, politika isključivanja. Identifikacija se odvija prepoznavanjem sličnosti ili razlika s kim ili čim, ali to nikada nije završen proces. Ona se konstruira na pozadini prepoznavanja nekog zajedničkog porijekla ili zajedničke osobine s drugom osobom ili grupom, ili pak s idealom, i u skladu sa solidarnošću i odanošću koje počivaju na, uvjetno rečeno prirodno uspostavljenim temeljima; to je nikad završen proces; proces artikulacije, nadodređivanja.⁵²

Kako se identitet često oslanja na pojam osobe možemo ukratko razlučiti što je osoba i kako nastaje što objašnjava G.H. Mead u svom radu „*Um, Osoba, Društvo*“:

*„Osoba je nešto što ima razvoj; ona ne postoji od početka, pri rođenju, nego nastaje u procesu društvenog iskustva i aktivnosti – razvija se u danoj individui kao rezultat njenih odnosa spram samog procesa poosobljavanja i spram drugih individua unutar tog procesa.“*⁵³

„Putem društvenog procesa individua potrebnog organskog sastava stječe um i sopstva. Nagonska životinja putem društva postaje racionalna. Zahvaljujući pounutrivanju društvenih procesa komunikacije, individua dobiva mehanizam refleksivne misli (sposobnost da svoje djelovanje usmjerava odrednicama predviđenih posljedica alternativnih tokova akcije); stječe sposobnost da sebe čini predmetom za sebe i da živi u zajedničkom moralnom i znanstvenom svijetu;

⁵⁰ Preuzeto iz čitanke za kolegij „Etnički, rasni i nacionalni identiteti“ akademske godine 2009/2010

⁵¹ Malešević, S. *Identity as Ideology Understanding Ethnicity and Nationalism*. Palgrave Macmillan, 2006., str. 26.

⁵² Preuzeto iz čitanke za kolegij „Etnički, rasni i nacionalni identiteti“ akademske godine 2009/2010

⁵³ Mead. G. H. *Um, osoba i društvo*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb. 2003, str. 131

postaje moralna individua s nagonim ciljevima preobraženima u svjesno stremljenje sagledanim ciljevima. “⁵⁴

Osvrnemo li se na ova dva citata evidentno je da se određeni metodi geneze osobe podudaraju s genezom identiteta - odnosno vrlo su slični, ako ne istovjetni procesima identifikacije. Očito je da, kao i ono što nazivamo osobom, identitet nije nešto prirodno dano i stvara se procesima koji zahtijevaju kolektivnu akciju.

Do sada smo govorili o identitetu općenito, individualnim identitetima koji korespondiraju u svojoj genezi s genezom osobe, no, nacionalni i etnički identiteti pripadaju skupini kolektivnih identiteta i kao takvi mogu se smatrati jednim od temeljnih društvenih relacija.

Nacionalni identitet

„...posezanje za nacionalnim identitetom odvija se na različitim razinama, unutar različitih grupa te s različitim motivima i ciljevima. Modusima svoje artikulacije, značenjem koje sa sobom nosi iz političke sfere, nacionalni se identitet izdvaja u ponudi drugih identitetnih oznaka. Nametljiv, ali i privlačan, on istovremeno pruža utočište, pripadanje i priznavanje.“⁵⁵

D. Sekulić nacionalni identitet vidi samo kao jednu dimenziju osobnog identiteta oslanjajući se na S. Worchela koji je tvrdio da uz religiju i etnicitet nacionalni identitet spada u ključne grupne identitete te na rad H. Isaacs a gdje autor objašnjava nacionalni identitet u svijetlu podrijetla govoreći da su se osjećaji koji su u počecima bili usmjereni na obitelj, pleme, klan ili neku drugu rodbinsku grupu postupno proširili na nove veće zajednice kao što su gradovi, lokalna područja i države. Nadalje navodi da suprotno iznesenomu nacionalisti nastoje nacionalni identitet što više projicirati u prošlost. Tvrdi da s nacionalističkoga gledišta, nacionalni identitet nije samo primordijalan, nedjeljivi dio osobnog identiteta nego ima povlašten moralan status, a empirijsku činjenicu nepostojanja

⁵⁴ Mead. G. H. *Um, osoba i društvo*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb. 2003, str. 21

⁵⁵ Biti. Ozren. „The Local and Global in Contemporary Sport“. *Narodna umjetnost* 45/1, 2008. str.143

nacionalnog identiteta, njegove promjenjivosti u prostoru i vremenu, nacionalisti tumače kao rezultat opresije i podjarmljivanja.⁵⁶

Drukčiji pogled na nacionalni identitet daje N. Mišćević u djelu „*Nacionalizam*“. Bitno je pripomenuti kako Mišćević ovdje koristi srednjoeuropski pojam nacije, za razliku od anglosaksonskog prema kojemu su nacija i narod jasno odijeljeni, u srednjoeuropskom pojmu nacija je isto što i etno-nacija – to je narod koji dijeli zajedničku kulturu, jezik i običaje. Mišćević navodi argumente filozofa koji se zalažu za nacionalizam kao način na koji se osigurava identitet – ti argumenti se mogu sažeti u dvije teze: pripadanje naciji omogućava pojedincima da usvoje identitet i stvore osobnost, da smo izgubljeni ako se ne možemo identificirati s nekim dijelom objektivne društvene stvarnosti (u ovom slučaju s nacijom). Pretpostavka nacionalista je: da bi imala stabilan i zreo identitet, osoba mora pripadati čvrstoj zajednici, koja nije osobni izbor već je dana rođenjem, jer je stabilan identitet poželjan te uvjet zadovoljstva i napretka osobe. To se naziva nevoljnim pripadanjem. Da bi takve zajednice bile moguće one moraju biti zasnovane na tradiciji jer one obuhvaćaju aktivnosti i uloge koje nas osposobljavaju da izvršavamo dužnosti i poštujemo norme te iste zajednice. Smatra se da rođenjem unutar nacionalnog okvira mi usvajamo svoje prvo i najvažnije pripadanje, a idealna zajednica koja osigurava stabilan identitet je etno-nacija: povijesno oblikovana zajednica, s ne-voluntarističkim kriterijem članstva. Također, određene karakteristike, kao jezik i običaji, imaju važnu ulogu u osiguravanju identiteta. Jezik je, kao takav, bitan za određenje identiteta neovisno o naciji; no, nacija se oslanja na i čuva jezik. Mišćević sumnja da ozbiljni pro-nacionalistički autori doslovno misle što kažu – da je pripadanje neizabranim identitetima (rasa, spol, nacija) bitnije od izabраниh. Mišćević tvrdi: doslovni identitet je čvrsti i nepromjenjiv, a kulturno-povijesni je fleksibilan i mnogostruk, on se može mijenjati bez da se naruši stabilnost identiteta osobe; nadalje, za mnoge ljude je voluntarističko, izabrano pripadanje nekom identitetu ključno za određenje njegova identiteta, a ne pripadanje naciji. On smatra da poistovjećivanje nacionalnog identiteta s osobnim iznimno nezdrav stav. On se slaže da

⁵⁶ Sekulić, D. *Građanski i etnički identitet: Slučaj Hrvatske*, Polititička misao, Vol XL (2003.) br. 2, str. 141, Preuzeto sa: Hrčak – Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=36514 (06.09.2015)

očuvanje nacionalnog pripadanja treba biti očuvano, no protivi se onim nacionalistima koji kažu da se identiteti ne smiju mijenjati, jer on u tome baš vidi bogatstvo i smatra da bi politička zajednica trebala ponuditi priliku za identifikaciju na slobodan način.⁵⁷

Ipak, činjenično je ustvrđeno da postoje dva načina na koje se može odrediti nacionalni identitet pojedinca – objektivni i subjektivni. Objektivni način određivanja nacionalnog identiteta smatra se onim načinom što provode institucije na osnovu porijekla (npr. analiza prezimena i sl.). Subjektivni način određivanja nacionalnog identiteta jest taj da se pojedinac slobodno i svojevoljno izjasni o tome kojoj naciji pripada. Subjektivno načelo često je dio ustavnih prava pojedinca (Ustavni zakon SFRJ 1974., Član 170⁵⁸). Isto tako, pokazalo se da se najčešće pojedinci izjašnjavaju u skladu s sa svojim podrijetlom, odnosno u skladu s nacionalnom pripadnošću roditelja.⁵⁹

Priču o nacionalnom identitetu možemo zaključiti tako da ga opišemo kao kolektivni identitet koji se na prvi pogled čini ne-voluntarističkim tipom, ali koji je kolektivan samo utoliko što je konstitutivni i sistemski dio nacionalizma i geneze nacije ukorijenjen u institucijama istih, te ne-voluntaristički samo utoliko što se površno smatra nepromjenjivim i dan rođenjem, iako ga je moguće i izabrati. No, bitno je naglasiti da je ipak ono što nazivamo nacionalnim identitetom zaista važan dio identiteta općenito iz koje god perspektive ga promatrali.

⁵⁷ Mišćević, N. *Nacionalizam – etički pogled*. Kruzak, Hrvatski leskovac. 2006.

⁵⁸ Flere, S. *Nacionalna identifikacija i preferirana nacionalna identifikacija kod mladih – Pitanje Jugoslovenstva*. Izvorni znanstveni rad, Pravni fakultet Novi Sad, 1988., str. 439, Preuzeto s: Hrčak – Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=189614 (06.09.2015)

⁵⁹ Flere, S. *Nacionalna identifikacija i preferirana nacionalna identifikacija kod mladih – Pitanje Jugoslovenstva*. Izvorni znanstveni rad, Pravni fakultet Novi Sad, 1988., str.439, Preuzeto s: Hrčak – Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=189614 (06.09.2015)

Etnija, etnicitet, etnički identitet

Etniju možemo definirati kao cjelovitu etničku/ljudsku zajednicu utemeljenu na zajedništvu etnosa, osobitim vrijednostima i povijesnom kontinuitetu. Etnije imaju osobitu etničku svijest/etnički identitet i ime/etonim. Unutar jedne etnije mogu se nalaziti i subetničke skupine koje ipak dijele temeljne vrijednosti i značajke etnije unutra koje se nalaze. Etničkom grupom/skupinom, pak, smatramo pojam u društvenim znanostima koji se odnosi na skupinu ljudi koji dijele zajednički identitet na temelju iste kulture, tradicije, religije, povijesti i podrijetla.⁶⁰

Nadalje, Korunić konstatira da su etničke grupe i etnije duboko i trajno vezane uz povijest čovječanstva i međuljudske odnose jer se u svakom povijesnom periodu može pronaći artefakte koji svjedoče o zajedništvu ljudi na temelju podrijetla, jezika i kulture što svjedoči o primordijalnosti općenite vezanosti za etniju, etničku grupu i etnički identitet; dok nacionalnu vezanost kao i ideje nacije i nacionalnog identiteta smatra modernim fenomenima masovnog kolektiviteta koji se izgrađuju tek na temeljima modernog društva i epohe moderne.⁶¹

Slično viđenje potvrđuje Sekulić govoreći da se etnički identitet temelji na ideji istog podrijetla, ili kako navodi 'percipiranog podrijetla', pri čemu se određena skupina ljudi doživljava kao jedan narod, čemu dodaje da institucije navedeni kolektivni identitet ne uzimaju kao upitan ili promjenjiv već one same kroz ustanovljene rutine, tradicije, institucionalna i ustavna uređenja zajednice stvaraju srž opisanog identiteta što etnički identitet čini fiksnim, a razlog tome očituje se u prirodnim razlikama među ljudima.⁶²

⁶⁰ Korunić, P. *Nacija i nacionalni identitet*. Izvorni znanstveni rad. Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za povijest, 2004., str. 87 Preuzeto s: Hrčak – Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=20999 (06.09.2015)

⁶¹ Korunić, P. *Nacija i nacionalni identitet*. Izvorni znanstveni rad. Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za povijest, 2004., str. 88 Preuzeto s: Hrčak – Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=20999 (06.09.2015)

⁶² Sekulić, D. *Građanski i etnički identitet: Slučaj Hrvatske*, Politička misao, Vol XL (2003.) br. 2, str. 144, Preuzeto sa: Hrčak – Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=36514 (06.09.2015)

Iz iznesene teorije o etničkom identitetu vidljivo je da (uvjetno) očita greška primordijalizma o 'primordijalnoj vezanosti', koju možemo pripisati Geertzu i Shillsu, posebno dolazi do izražaja u novijoj teoriji o identitetima, a posebno u teoriji kolektivnih grupnih identiteta kao što je etnički identitet. Čini se, unatoč općoj teoriji o identitetima (koja je često konfliktna i nerazumljiva), da primordijalne veze ipak igraju važne uloge na nekoliko društvenih relacija (uzmemo li u obzir ideju da svaki kolektivni identitet isto tako mora biti ukomponiran u osobni identitet neovisno o preferencijama) koliko god to zvučalo ne moderno.

SAŽETAK

Problem s identitetom leži u njegovoj nestalnoj naravi. Uzmemo li u obzir filozofsku ili psihološku relaciju da je identitet ono što mora odgovarati samome sebi nismo u mogućnosti objasniti procvat teorije identiteta u društvenim znanostima kao ni osjećanje da identitet jest postojana funkcionalna relacija ljudskih odnosa. Ipak, identitet nije nešto prirodno dano i inherentno individui – on se stvara, raste i mijenja sukladno osobnim preferencijama i društvenim okolnostima, mnogostruk je, fragmentiran i u neprestanom stanju procesa. U najosnovnijem pogledu možemo ga podijeliti na osobni i kolektivni prema tipu afilijacija gdje osobni identitet odražava osobne afilijacije dok kolektivni odražava grupne društvene afilijacije i uvelike se na istima i temelji. Nacionalni i etnički identitet tipovi su kolektivnih identiteta koji se na prvi pogled čine utemeljenima na stvarnom prirodnom stanju. Nacionalni identitet lakše je sagledati kao konstruiran čemu se čini sličnijim osobnom identitetu na što upućuje i činjenica da se u nekim državama ustavnim pravima jamči sloboda osobnog odabira nacionalnosti. Ipak, studijama je utvrđeno, da se i takav slobodan tip očitovanja o nacionalnom identitetu bazira na podrijetlu. Etnički identitet s druge strane doista se može objasniti jedino primordijalnom vezanošću kakvu pretpostavljaju krvne ili genetske veze. Problematika razdvajanja nacionalnog i etničkog identiteta leži u činjenici da se oba temelje na zajedničkim korijenima, kulturi, povijesti, jeziku i društvenom karakteru. Moguće je, također, konstatirati da se novonastali moderni fenomen nacionalnog zapravo temelji na fenomenu etničkog, no, problem opet ostaje u velikoj količini zajedničkih tvorbenih elemenata. Jedina

razlika jest u već navedenom – za etnički identitet, etniju i etničku grupu legitimno možemo tvrditi da je zasnovana na primordijalnim afinitetima, dok za nacionalni identitet, naciju i nacionalnu državu možemo legitimno konstatirati da postoji uvjerljiva šansa za konstruiranost. Razlozi tome proizlaze, po mojem mišljenju, iz ogromnog heterogenog obima zajednica koje zahvaćaju termini povezani s 'nacionalnim', dok je obim zajednica koje se vezuju na 'etnički' mnogo manji i homogeniji što zapravo olakšava pogled na etniju i etničko kao nešto tradicionalno, vrijedno i 'prirodno'. Ipak, kao kritiku Horowitz ipak iznosi činjenicu da još uvijek postoji ne slaganje oko pristupa etničkom identitetu i etniji kao danima ili kao konstruktima, te smatra da bi taj konfliktan stav morao stvoriti novu perspektivu u shvaćanju etničkog identiteta.

No, u svakom slučaju valjalo bi imati na umu da je upravo ideje o tradiciji, dosljednosti kroz povijest, vrijednosti, prirodnosti i neupitnosti istoga upravo nacionalizam doveo do savršenstva. Isto tako, čim smo se dotakli teme nacionalnog i etničkog identiteta neminovno se moramo i osvrnuti na pitanje manjina jer smatram da se sa sigurnošću može tvrditi da u novijoj povijesti nije postojala posve 'čistokrvna' etnička zajednica.

Pitanje manjine danas

Manjinom se općenito smatra svaku skupinu ljudi „koja je zbog svojih fizičkih ili kulturnih karakteristika izdvojena od drugih u društvu kojem živi, zbog različitog i neravnopravnog odnosa i koja stoga sebe smatra objektom kolektivne diskriminacije“⁶³.

Analiza manjina provodi se najčešće od strane sociologa. Kao osnovu promišljanja problematike manjina osvrnut ću se na tri teoretičara: W. Kymlichu, B. Barrya i I. M. Young.

Kymlicka u *Multikulturalnom građanstvu* propituje koncepte većine i manjine u društvu koje je danas većinom kulturno različito, isprepleteno pod utjecajem globalizacijskih procesa i ranijih kolonijalnih osvajanja koji su ostavili traga na sliku svjetskih društva i civilizacija, kao i na prateće kulture koje se danas definitivno ne mogu implicitno vezati uz državne granice i geografske kontekste. Smatra da postoji određena ignorancija zapadne političke tradicije prema manjinskim pitanjima i pravima unatoč tome što su tijekom povijesti uloženi brojni napor da se kulturne manjine zaštite.

Problem liberalnog pristupa je, smatra Kymlicka, fokus na individualnim pravima i mišljenje da jednom kad su ona zajamčena pripadnicima posebnih etničkih i nacionalnih manjina nije potrebno osiguravati dodatna prava ili povlastice. Ovakav je pristup ljudskim pravima po Kymlicki recidiv sekularizacije crkve i države u 16. stoljeću, gdje se u situaciji u kojoj se nije znalo koja bi vjera trebala vladati Engleskom crkva odvojila od države, a vjerska je sloboda zajamčena svakom pojedincu. Poslijeratni su liberali preuzeli taj model smatrajući da vjerska sloboda može biti model za rješavanje problema etnokulturnih razlika. Etnički i/ili kulturni identitet tako postaje isto što i vjera – nešto što je svaki pojedinac slobodan izraziti u svojem privatnom prostoru i što se države ne tiče (ta politika naziva se “benigni nemar”).

Kymlicka na manjine gleda kao na društvene skupine kojima nije omogućeno uživanje ljudskih prava u potpunosti i smatra da se manjinama treba posvetiti veća pažnja te predlaže koncept grupno-specifičnih prava koja bi štitila manjine. Svoje argumente o

⁶³ Haralambos M. i Holborn, M. *Sociologija – Teme i perspektive*. Golden Marketing, Zagreb. 2002. str. 180

potrebi grupno-specifičnih prava temelji na činjenici da standardi ljudskih prava ne obuhvaćaju pitanja o jeziku u parlamentima, birokraciji ili sudovima, ali i čitav niz ostalih esencijalnih pitanja koji se definitivno tiču manjina kao što su jezik općenito, obrazovanje i politika. Model kojeg predlaže tijekom svog preispitivanja liberalne teorije i pristupa je slijedeći: tradicionalni model ljudskih prava potrebno je nadopuniti određenom teorijom manjinskih prava.

Liberalna teorija manjinskih prava koju predlaže Kymlicka osigurava opća ljudska prava bez obzira kojoj skupini pojedinac pripada, ali i grupno-diferencirana prava ("specijalan status") za pripadnike manjinskih kultura.⁶⁴

Barry, s druge strane, smatra kako svi građani trebaju imati jednaka građanska prava po uzoru na raniji model unitarnog građanstva republike što bi trebalo riješiti probleme etnokulturalne raznolikosti. Srž koncepcije građanstva jest da bi trebao postojati jedinstven status građana (bez staleža i kasti). Za razliku od multikulturalista koji žele postići skup prava utemeljenih na kulturološkim razlikama, liberali (Barry) smatraju kako bi trebala postojati koncepcija jednog građanskog statusa, utjelovljenog u jednakim pravima.

Multikulturalisti smatraju kako u suvremenim uvjetima kulturalne heterogenosti, liberalna načela ne osiguravaju slobodu ni jednakost – te se to može postići jedino prihvaćanjem načela „političke različitosti“. Suprotno tome, Barry smatra da multikulturalne politike nisu dobro osmišljene za promicanje vrijednosti slobode i jednakosti te da provedba takvih politika vodi do udaljavanja od obiju vrijednosti.

Barry upozorava na jednostavnu, ali često zanemarenu, činjenicu da vjerske ili kulturne razlike mogu obilježavati grupni identitet, a da ne budu razlog zbog kojeg članovi te grupe podnose fizičko zlostavljanje ili diskriminaciju. Barry je protiv politike multikulturalizma iz razloga što dovodi do politizacije grupnih identiteta i donošenju posebnih politika za grupe. Liberalna predanost građanskoj jednakosti podrazumijeva da zakoni moraju osigurati jednak tretman za one koji pripadaju različitim vjeroispovijestima i različitim kulturama! Barry smatra da različitost sama po sebi nije uzrok sukoba - sukobe među pripadnicima različitih vjera izaziva to što postavljaju neusklađene zahtjeve.

⁶⁴ Kymlicka, Will. *Multikulturalno građanstvo: liberalna teorija manjinskih prava*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2003.

Liberalna načela mogu ponuditi pozivanje na MORAL kao pravedan način rješavanja sukoba, jer oni svim stranama nude jednak tretman; no, ne postoji jamstvo da će mir ili jednakost svi smatrati važnijim od pobjede. Upravo zato što prepoznaju važnu ulogu koju religija igra u životima mnogih, liberali naglašavaju važnost njezina neutraliziranja kao političke sile. Liberali predlažu PRIVATIZACIJU RELIGIJE, što Barry smatra jednim načinom na koji religije mogu dobiti jednak tretman, a jednak tretman je u ovom kontekstu ono što je pravično. Nadalje, govori kako svaki otvoreni politički sustav neizbježno podliježe lobiranju manjinskih skupina koje imaju poseban interes u nekom aspektu javne politike; čest je slučaj da na drugoj strani ne postoje slične dobro organizirane skupine, stoga su vlade i zakonodavna tijela prirodno u iskušenju krenuti linijom manjeg otpora i pristati na zahtjeve tih manjinskih skupina.

Barry opovrgava argument o vjerskoj slobodi govoreći kako poziv na vjerske slobode daje samo lažnu potporu izuzecima, jer zakon ne ograničava vjerske slobode, nego samo mogućnost jedenja mesa (npr.). Govori kako moramo inzistirati na krucijalnoj razlici između uskraćivanja jednakih šansi nekoj skupini i izbora nekih ljudi iz niza jednakih mogućnosti kao rezultat određenih uvjerenja. Smatra kako bi „politiku različitosti“ trebalo odbaciti. Liberali se moraju zalagati za prava onih koji žele doseći individualne ciljeve samo-razvoja; no nisu predani pokušaju istrebljivanja svih tradicionalnih načina života kako bi unaprijedili nekakav slobodno lebdeći ideal osobne autonomije. Liberali ne govore protiv vjernosti nekoj kulturi, već protiv prisiljavanja onih koji ne dijele taj cilj. Oni se zalažu za načelo jednakog tretiranja. To načelo osigurava i jednakost šansi što je osnova liberalnog sustava. Također govori o diskriminaciji (npr. na poslu) gdje poslodavci moraju diskriminirati među kandidatima za posao da bi uopće donijeli ikakve odluke. Diskriminacija postaje pogrdan izraz samo kada su kriteriji neprimjereni. Što se jezika tiče, Barry smatra kako je jednakost šansi kriterij prema kojem se egalitarno liberalno društvo može procjenjivati, a to podrazumijeva da bi svi trebali imati šansu naučiti glavni jezik zemlje, postići uspjeh u obrazovanju na tom jeziku i zaposliti se na temelju tih kvalifikacija bez diskriminacije, no svjestan je kako je te uvjete teško postići. Liberalna je pozicija jasna – nikome, nigdje na svijetu, ne bi smjela biti uskraćena liberalna zaštita od nepravednosti i tlačenja. Grupne običaje tolerirati treba sve dok izravno ne štete interesima šire zajednice.

Ono što Barry predlaže je liberalna teorija manjinskih prava. Liberalna načela sama po sebi zahtijevaju da skupine imaju potpunu slobodu bavljenja svojim poslovima u skladu sa željama njihovih pripadnika. Postoje neke stvari koje bi pripadnici grupe imali pravo činiti prema onima koji iz nje odu ili su istjerani, i druge stvari koje bi im trebalo zabraniti činiti.

Pravednost (kao i jednak tretman) i sloboda vjeroispovijesti ne zahtijevaju izuzeća od općevažećih zakona jednostavno zato što zakoni imaju drugačije posljedice na ljude ovisno o njihovim uvjerenjima, normama, porivima ili sklonostima.

Autor smatra kako je pozivanje na „kulturu“ vrsta opravdanja samo po sebi, a za izuzeće od zakona nije ispravna. Prema njemu „kultura nije opravdanje“. Zahtjev da sva ljudska bića imaju pravo na jednako poštovanje izraz je temeljne jednakosti koja je u srži egalitarnog liberalizma, te smatra kako ne možemo istodobno afirmirati svačiju kulturu.

Što se homoseksualaca tiče, Barry zaključuje kako bismo trebali potpuno odbaciti shvaćanje da je jedini način na koji se zahtjev za jednaka prava za homoseksualce može postaviti tvrdnjom o jednakoj vrijednosti homoseksualnog i heteroseksualnog načina života. Pitanje je koja bi bila mjerila po kojima bi se ta dva načina života mogla usporediti? Smatra da politika različitosti počiva na odbacivanju onoga što možemo nazvati politikom solidarnosti. Kada manjinu čine oni koji su na strani gubitnika u neslaganju oko budućnosti institucija koju dijele s većinom, čini se da ne postoji valjan argument za uvođenjem posebne zaštite za manjine. Logika Barryjeve argumentacije je da ako se kulturnim manjinama dodijele izuzeća od općevažećih zakona, to treba biti rezultat procesa odlučivanja u kojem svi građani mogu sudjelovati pod jednakim uvjetima.⁶⁵

Za Iris Marion Young manjinske skupine su važne i ona zastupa ideal u kojem bi sve društvene skupine ostvarile svoja prava jednaka za sve unutar novog modela društvenog upravljanja. Participativna demokracija kakva postoji danas u Zapadnim zemljama je problematična, ne pomaže manjinama. Manjine postoje, ne treba ih negirati i dapače, ona zagovara da se društvo dijeli na skupine. Smatra da ideal nepristranosti u moralnoj teoriji

⁶⁵ Barry, Brian. *Kultura i jednakost: egalitarna kritika multikulturalizma*, Zagreb: Jesenski i Turk, 2004.

izražava logiku identiteta koja pokušava svesti razlike na jedinstvenost. Ideal nepristranosti proizvodi podjelu na javno i privatno, univerzalno i partikularno, razum i osjećaje, a ima i ideološke funkcije (zaklanja načine na koje određena stajališta dominantnih skupina polažu pravo na univerzalnost i pomaže opravdati hijerarhijske strukture donošenja odluka). Tradicionalna javna sfera univerzalnog građanskog statusa isključuje osobe koje su se povezivale s tijelom i osjećajima: žene, crnce, američke Indijance i Židove. Autorica tvrdi da se značenje “javnosti” treba odnositi na pozitivnost razlika između skupina.

Suvremena teorija participacijske demokracije naslijedila je od republikanizma predanost jedinstvenoj javnosti koja u praksi isključuje ili ušutkava neke skupine. Te su skupine ugnjetavanje kroz 5 načina: izrabljivanje, marginalizacija, nemoć, kulturni imperijalizam i nasilje.

Dok su neke skupine materijalno povlaštene i provode kulturni imperijalizam, formalno demokratski procesi često naglašavaju posebna iskustva i stajališta povlaštenih skupina, a potiskuju ili obezvređuju iskustva potlačenih skupina. Young zagovara načelo: demokratska javnost trebala bi omogućiti mehanizme za učinkovito priznavanje i zastupljenost posebnih stajališta i mišljenja onih skupina koje su potlačene ili se nalaze u nepovoljnom položaju. Takva zastupljenost podrazumijeva institucionalne mehanizme i javna sredstva koja bi poduprjela a) samoorganiziranje pripadnika skupina s ciljem kolektivnog osnaživanja u kontekstu društva, b) analizu skupina i ponudu političkih prijedloga u institucionalnom kontekstu i c) ovlast grupnog veta za određene javne politike koje izravno utječu na skupine. Specifična zastupljenost potlačenih skupina u postupcima odlučivanja demokratske javnosti promiče pravednost bolje od homogene javnosti zbog nekoliko razloga: osigurava pravedniji proces određivanja važnih problema i razmatranja različitih stajališta, omogućuje izražavanje pretpostavki i prioriteta drugih skupina; budući da omogućuje izražavanje mišljenja i potlačenih i povlaštenih skupina, zastupljenost skupina pomaže da sve potrebe i interesi u javnosti budu priznati u demokratskim raspravama – zastupljenost skupina u javnost olakšava javno izražavanje potreba onih koji su društveno marginalizirani ili izloženi kulturnom imperijalizmu; zastupljenost skupina potiče izražavanje potreba i interesa pojedinaca i skupina koje pridonosi pravednosti i mijenja 'Ja želi' u 'Ja imam pravo na' kao društveno povlaštena osoba – vjerojatnije će imati razumijevanja za druge osobe i za društvenu pravednost ako će morati poslušati one koje

moja povlaštenost obično ugrožava; zastupljenost skupina promiče pravedne ishode jer maksimizira društveno znanje izraženo u raspravi i proširuje praktičnu mudrost.

Razlike između skupina ne očituju se samo u različitim potrebama, interesima i ciljevima, nego i u različitim društvenim kontekstima iskustvima. Zbog različitih shvaćanja različitih institucija, praksi i dr. pripadnici nekih skupina su ponekad u boljem položaju od drugih jer mogu uspješnije shvatiti i predvidjeti moguće posljedice provođenja neke politike.

Pod interesnom skupinom podrazumijeva svako udruženje ili skup osoba koje teže ostvarenju nekog cilja ili politike ili su u sličnoj situaciji u odnosu na neki društveni učinak

Društvene skupine obično dijele neke interese, ali zajednički interesi nisu dovoljni da stvore društvenu skupinu. Društvena skupina je skupina osoba koje su povezane jedna s drugom zbog sustava praksi ili načina života i razlikuje se barem od jedne druge skupine po tim oblicima kulture.

Ideološka je skupina skup osoba sa zajedničkim političkim uvjerenjima (nacisti, socijalisti, feministkinje, kršćanski demokrati, borci protiv abortusa). Položaj društvenih skupina može potaknuti osnivanje ideoloških skupina, a pod nekim okolnostima ideološka skupina može postati društvena skupina. Međutim, zajednička politička ili moralna uvjerenja, čak i ako su im osobe duboko predane, ne mogu povezivati društvenu skupinu.

Pravednost u društvu s različitim skupinama zahtijeva društvenu ravnopravnost skupina te uzajamno poštovanje i promicanje razlika između skupina. Pridavanje pozornosti specifičnim potrebama skupina i uvođenje zastupljenosti skupina promiče tu društvenu jednakost i omogućuje priznanje koje uklanja kulturni imperijalizam.

Young pokazuje da je ideal pravednog društva koji ukida razlike između skupina neostvariv i nepoželjan. Razlike između skupina postoje, realne su i treba svima biti omogućen „glas“ tj. sudjelovanje u javnom i političkom životu na jednakom nivou. Ne bi smjele postojati dominantne skupine.⁶⁶

O manjinskim pitanjima piše i Nikola Dugandžija u svom djelu „*Od nacije do reakcije – nacionalne manjine i nacionalni agnostici*“ gdje se osvrće na i pitanje predrasuda konstatirajući da manjina nema samo negativne stereotipe prema većini i pozitivne o sebi, već može biti i toliko demotivirana da počinje naglašavati vlastite negativnosti; u očuvanju

⁶⁶ Young, Iris Marion. *Pravednost i politika razlike*. Zagreb: Jesenski i Turk. 2005

nacija-država koriste se najrazličitije metode pa tako i predrasude prema sebi i drugima čega nisu lišene niti stare nacije – predrasude se koriste kao način očuvanja sebe samih od produbljene istine o sebi kao i koristan, ali i obmanjujući prikaz grupe: „*One djeluju poput elementarnih prirodnih pojava i svejedno je da li je njima obuhvaćena inteligencija ili oni koji su tek pod okrilje standardnih kulturnih dobara. Njihova je snaga neupitna i kad im se ipak netko uspije oduprijeti i svrstati ih u zablude, on mora biti spreman snositi posljedice koje proizlaze iz otkrivanja istina o sredini koja živi od njihova potiskivanja.*“⁶⁷

Zakonski okvir

Izraz iznesenih teorija najbolje se očituje u ustavima i zakonima. Kao primjer za ovaj rad koristit ću Ustav Republike Hrvatske – pročišćeni tekst, Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina i Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina koji su priloženi uz ovaj rad.

U Ustavu Republike Hrvatske u Izvorišnim osnovama stoji: „Polazeći od iznesenih povijesnih činjenica, te općeprihvaćenih načela u suvremenu svijetu i neotuđivosti i nedjeljivosti, neprenosivosti i nepotrošivosti prava na samoodređenje i državnu suverenost hrvatskog naroda, uključujući i neokrnjeno pravo na odcjepljenje i udruživanje, kao osnovnih preduvjeta za mir i stabilnost međunarodnog poretka, Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina, Bošnjaka, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Rusa, Bugara, Poljaka, Roma, Rumunja, Turaka, Vlaha, Albanaca i drugih, koji su njezini državljani, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN-a i zemalja slobodnoga svijeta.“ Nadalje, u Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina u prva četiri članaka svim pripadnicima manjina osiguravaju se sva građanska i ljudska prava određena Ustavom

⁶⁷ Dugandžija, N. *Od nacije do reakcije – Nacionalne manjine i nacionalni agnostici*. Prosvjeta, Zagreb. 2006.

Republike Hrvatske. Zanimljiv je Članak 5. Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina koji nalaže: „Nacionalna manjina, u smislu ovoga Ustavnog zakona, je skupina hrvatskih državljana čiji pripadnici su tradicionalno nastanjeni na teritoriju Republike Hrvatske, a njeni članovi imaju etnička, jezična, kulturna i/ili vjerska obilježja različita od drugih građana i vodi ih želja za očuvanjem tih obilježja.“

Iz navedenih članaka čini se da hrvatski zakoni promiču više liberalan stav prema manjinama tretirajući ih kao u prvom redu državljanina RH i građanina RH, no u daljnjim člancima Ustavnog zakona o pravima manjina uvedena su posebna prava manjina kao u Članku 7. koji nalaže:

„Republika Hrvatska osigurava ostvarivanje posebnih prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina koja oni uživaju pojedinačno ili zajedno s drugim osobama koje pripadaju istoj nacionalnoj manjini, a kada je to određeno ovim Ustavnim zakonom ili posebnim zakonom, zajedno s pripadnicima drugih nacionalnih manjina, naročito:

1. služenje svojim jezikom i pismom, privatno i u javnoj uporabi, te u službenoj uporabi;
2. odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu kojim se služe;
3. uporabu svojih znamenja i simbola;
4. kulturna autonomija održavanjem, razvojem i iskazivanjem vlastite kulture, te očuvanja i zaštite svojih kulturnih dobara i tradicije;
5. pravo na očitovanje svoje vjere te na osnivanje vjerskih zajednica zajedno s drugim pripadnicima te vjere;
6. pristup sredstvima javnog priopćavanja i obavljanja djelatnosti javnog priopćavanja (primanje i širenje informacija) na jeziku i pismu kojim se služe;
7. samoorganiziranje i udruživanje radi ostvarivanja zajedničkih interesa;
8. zastupljenost u predstavničkim tijelima na državnoj i lokalnoj razini, te u upravnim i pravosudnim tijelima;
9. sudjelovanje pripadnika nacionalnih manjina u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima putem vijeća i predstavnika nacionalnih manjina;
10. zaštitu od svake djelatnosti koja ugrožava ili može ugroziti njihov opstanak, ostvarivanje prava i sloboda.“

Nastavne odredbe Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina poštuju i obrazlažu iznesenih 10 točaka Članka 7. i većinom se baziraju na zaštiti službenih nacionalnih manjina kao i njihovog nasljeđa, jezika i pisma. Istim zakonom svim pripadnicima nacionalnih manjina garantira se obrazovanje, privatno i javno djelovanje na vlastitom jeziku i pismu. Što je garantirano i podrobnije regulirano Zakonom o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina.

Prema navedenome na kraju može se zaključiti da u RH postoji 'pozitivna diskriminacija' nacionalnih manjina barem prema onome što je propisano zakonom. Iako su opće odredbe svih navedenih zakona karakterno su sličnije multikulturalnom pristupu kakav zagovara Kymlicha gdje se prava manjina i kulturna raznolikost smatraju oplemenjenjem jedne države-nacije.

No, isto ne mora značiti da je provođenje propisanih zakona uspješno niti da se pripadnici manjina osjećaju ravnopravno, što će se podrobnije proučiti u sljedećem poglavlju koje se direktno bavi pripadnicima srpske nacionalne manjine u RH danas.

SAŽETAK

Pitanje manjina neminovno je urgentno pitanje u bilo kojem govoru o nacionalizmu, a posebno je povezano s nacionalnim i etničkim identitetima, pojmom nacije i pojmom etnije upravo zato što se smatra da niti jedna nacija nije bila sačinjena od etnički homogene skupine. Manjinom se smatra svaka skupina koja je zbog određenog distinktivnog obilježja diskriminirana na bilo koji način. Dvije se društveno-znanstvene perspektive bave pitanjem manjina: liberalna i multikulturalna. Liberalna perspektiva se zalaže za izjednačavanje svih ljudskih i manjinskih prava gradeći bazu svojih argumenata na ideji pravednosti. Liberalna perspektiva tu ideju pravednosti obrazlaže argumentima da pravednost (kao i jednak tretman) i sloboda vjeroispovijesti ne zahtijevaju izuzeća od općevažućih zakona jednostavno zato što zakoni imaju drugačije posljedice na ljude ovisno o njihovim uvjerenjima, normama, porivima ili sklonostima. Barry smatra kako je pozivanje na „kulturu“ vrsta opravdanja samo po sebi, a za izuzeće od zakona nije ispravna. Prema njemu „kultura nije opravdanje“. Zahtjev da sva ljudska bića imaju pravo na jednako poštovanje izraz je temeljne jednakosti koja je u srži egalitarnog liberalizma, te smatra kako ne možemo istodobno afirmirati svačiju kulturu, iako priznaje da postoje moguće situacije u kojima manjini treba zaštita. Ono što Barry predlaže je liberalna teorija manjinskih prava. Liberalna načela sama po sebi zahtijevaju da skupine imaju potpunu slobodu bavljenja svojim poslovima u skladu sa željama njihovih pripadnika. Postoje neke stvari koje bi pripadnici grupe imali pravo činiti prema onima koji iz nje odu ili su istjerani, i druge stvari koje bi im trebalo zabraniti činiti. Multikulturalna perspektiva kakvu predstavlja Kymlicha se oštro se protivi liberalnoj i zagovara da postoji određena ignorancija zapadne političke tradicije prema manjinskim pitanjima i pravima unatoč tome što su tijekom povijesti uloženi brojni naponi da se kulturne manjine zaštite što smatra posljedicom sekularizacije i izjednačavanja etniciteta i ostalih manjinskih identiteta s vjerom, pa tako i prava manjina s vjerskom tolerancijom koja dopušta svu slobodu iza zatvorenih vrata (što Kymlicha naziva 'benignim nemarom'). Multikulturalisti smatraju kako u suvremenim uvjetima kulturalne heterogenosti, liberalna načela ne osiguravaju slobodu ni jednakost – te se to može postići jedino prihvaćanjem načela „političke različitosti“. No, upravo to liberalna perspektiva pokušava izbjeći i Barry upozorava na jednostavnu, ali često zanemarenu, činjenicu da vjerske ili kulturne razlike mogu obilježavati grupni identitet, a da ne budu razlog zbog

kojeg članovi te grupe podnose fizičko zlostavljanje ili diskriminaciju; on je protiv politike multikulturalizma iz razloga što dovodi do politizacije grupnih identiteta i donošenju posebnih politika za grupe.

Osobno smatram da ne možemo odgovorno tvrditi da je jedna perspektiva bolja od druge ili pravednija od druge. I multikulturalisti i liberali imaju svojih dobrih i loših strana. No, neutralna pozicija u ovom pitanju ne postoji. Iako, osobno smatram, da zauzimanje za jedan ili drugi sistem ovise uvelike o poziciji nas samih, odnosno o tome na kojoj smo strani – jesmo li pripadnici manjine ili pripadnici 'benigno nemarne' većine.

Zakonski su ono što najbolje definira službene stavove prema manjinama i prema Ustavu RH i Ustavnom zakonu o nacionalnim manjinama može se tvrditi da RH ima razrađen zakonski okvir koji je u suglasnosti s većinom ostalih suvremenih država u Europi, te poštuje i uvriježene međunarodne zakone i povelje o ljudskim i manjinskim pravima. Republika Hrvatska svojim ustavnim odredbama garantira jednakost svih njenih građana pa tako i manjina, a manjinama osigurava zaštitu i potiče njihovu različitost.

No, isto ne mora značiti da je provođenje propisanih zakona uspješno niti da se pripadnici manjina osjećaju ravnopravno, što će se podrobnije proučiti u sljedećem poglavlju koje se direktno bavi pripadnicima srpske nacionalne manjine u RH danas.

IDENTITET SRBA U HRVATSKOJ

Da bi mogli govoriti o identitetu Srba u Hrvatskoj moramo imati neke odrednice o kome i u kojem vremenu točno govorimo. Kako je istraživanje za ovaj rad ograničeno mogućnostima jednog studenta u ovome dijelu rada govoriti ćemo specifično o identitetu Srba u Rijeci danas, točno 20 g. nakon završetka Domovinskog rata.

Povijest Srba na prostoru suvremene Hrvatske

Novija Hrvatska povijest nakon Domovinskog rata još uvijek nije ujednačena niti posebno obrađena; koliko god da se radi o 20 g. povijesti nekako kao da se još živi u njoj iliti da je još ista povijest sasvim živa i danas. Tako je i povijest Srba na ovim prostorima nešto o čemu se nedovoljno raspravlja.

Povijest Srba na području Hrvatske iz pisanih artefakata

Pisanje povijesti na području koje je zauzimala bivša SFR Jugoslavija duboko je obilježeno neprijateljstvom koje je svoj vrhunac doseglo za vrijeme Domovinskog rata kao i ideološkim oblicima koje upošljava ideologija nacionalizma oslanjajući se na ideje nacije i etnije i veličajući partikularne tradicije, jezik, podrijetlo i uzvišenost pojedine etničke skupine. Zbog suvremenih sličnosti u jeziku i kulturi kod Hrvata i Srba dolazi do brojnih nesuglasica zbog čega se najnepristranijim čini započeti govor o zajedničkoj povijesti na temelju pisanih dokumenata.

Vjerojatno prvi dokument koji raspravlja o Srbima na području današnje Hrvatske je „Povlastica za Rašane“ (Rašani=Srbi) koju je kralj Ferdinand I. dodijelio 5. rujna 1538. g. Srbima osmanskim podanicima u nastojanju da ih potakne na seobu van osmanske vlasti. Važno je to da nije dana Srbima u Panoniji već Srbima iz područja Dinarida, najvjerojatnije onima koji su već bili u vlaškom statusu. No, ovo pitanje ostaje istraživački još uvijek

otvoreno. Nadalje, znamo za seobu Srba na Žumberak 1530. g. u svojstvu Žumberačkih uskoka. Srba je u 16. st. u Slavoniji bilo dosta što se nastavilo i u 17.st. što je dovelo i do stvaranja Vjerskog zakona Hrvatsko – slavonskog sabora 1604. (1608.) g. u kojem se govori o tome da iako se radilo o pravoslavnim zajednicama „...*da Vlasi imaju u Hrvatskoj i Slavoniji plaćati crkvenu desetinu , a zemaljskoj gospodi devetinu, a da budu podvrgnuti vlasti one zemaljske gospode na kojih su imanjima naseljeni...*“ Nakon što je kralj odobrio ovaj artefakt možemo konstatirati da je Hrvatsko Kraljevstvo tada 1608. g. dobilo svoj zasebni vjerski zakon. Nakon toga godine 1611. i cijelu marčansku patrijaršiju koju je legalizirao papa Pavao V.. U isto to doba Pavao Ritter Vitezović piše o Srbima na prostorima Hrvatske, ali i šire u postkarlovačkom rukopisu gdje opisuje granice rasprostranjenosti Srba podudarno s granicama koje je Mavro Orbini pripisivao općenito Slavenima – „*od Jadranskog mora, po čitavoj Hrvatskoj, Ugarskoj, Daciji, Poljskoj i Rusiji pa sve do Ledenog mora*“⁶⁸. Tokom sedamnaestog stoljeća izdana su dva važna dokumenta a to su Povlastica Karla VI. Riječkoj pravoslavnoj općini (1717.g.) i Patent o toleranciji Josipa II. u društvu Banske Hrvatske i Slavonije (1781.g.) koji oboje govore o vjerskoj toleranciji. 1783. g objavljen je „Priručnik o vojnim krajinama u Dalmaciji“ koji je objavio Gligor Stanojević izvorno na talijanskom jeziku gdje se govori o važnosti vlašskog stanovništva u sukobima s Mletačkom republikom i Osmanskim carstvom. Jedan od povijesno najznačajnijih događaja za Srbe u Hrvatskoj bio je Temšivarski sabor 1790 g. koji govori o građanskim i vjerskim pravima Srba u periodu sloma jozefinizma unutar Habsburške monarhije. U 19. st. s habsburškom politikom poticanja ilirizma počinje i prvo nacionalno integriranje i Srba i Hrvata, a Vojna krajina, područje najvećeg etničkog miješanja Srba i Hrvata, postaje uporište ilirskog pokreta. „Proljeće naroda“ 1848.g. Drago Roksandić pak karakterizira kao „*trenutak zanosa s dalekosežnim posljedicama*“ jer već tada počinje i snažni vjerski pokret Srba u Vojnoj krajini, a slomom apsolutizma ostavlja posljedice koje vidimo i danas. Smatra da je staleška, profesionalna i društvena raslojenost u čak i suvremeno doba nikada nije istovjetna etno-religijskoj podjeli između Hrvata i Srba. Također dva svjetska rata nikako nisu pripomogla integraciji Srba u hrvatsko društvo i njihovi učinci bili su krajnje nepovoljni za Srbe. Za vrijeme SFRJ udio Srba u državnim

⁶⁸ Roksandić, D. *Etnos, Konfesija, Tolerancija*. Prosvjeta, Zagreb. 2004, Str.75

službama i partijskim strukturama bio je neminovno veći nego udio Srba u stanovništvu. Nakon domovinskog rata podaci o integriranosti Srba autoru nisu poznati.⁶⁹

Pitanje etničke povijesti Srba i Hrvata

Kako je prikazano u teoretskom dijelu rada pojam etniciteta i etnije pa tako i nacije i nacionalnog identiteta uvelike se oslanja na ideju korijena, kontinuirane tradicije i kulture. Tako povijest prije dolaska na područja koja danas nastanjuju Hrvati i Srbi odvaja jedne od drugih prema podrijetlu i tradiciji.

Tako Dominik Mandić piše da „najstarija povijest, staro hrvatsko društveno uređenje, vjera, narodni običaji i umjetnost govore da su Hrvati iranskoga podrijetla. Grčki i rimski pisci, a napose dva kamena natpisa iz Tanaisa, svjedoče da su Hrvati od sredine prvoga do trećega stoljeća nakon Nove ere živjeli na području donjeg Dona i bili jedan od medijskih sarmatsko-iranskih naroda u tom kraju. Za provale Huna (g. 375. po Kr.) jedan dio donskih Hrvata povučen je na sjeverozapad do iznad Karpata, gdje su se prozvali Bijeli (zapadni) Hrvati prema Crvenim (južnim) Hrvatima, koji su ostali na Donu. Tu su se Bijeli Hrvati izmiješali sa Slavenima središnjega slavenskoga prostora i primili njihov jezik. Nakon propasti hunske države Hrvati su koncem 5. st. organizirali svoju narodnu državu, zvanu Bijela ili Velika Hrvatska, između Odre i Dnjestra s glavnim gradom Hrvatom na mjestu današnjega Krakova u južnoj Poljskoj. God. 626. po Kr. jedan dio Bijelih Hrvata, na poziv bizantskoga cara Heraklija I, zaputio se je na jug. Tu su, prema svjedočanstvu cara ljetopisca K. Porfirogeneta, naselili Dalmaciju, Ilirik i Panoniju, tj. sve zemlje od Drave, Dunava i Drine do Jadrana, te od Snježnika u Istri do Valone u današnjoj Albaniji. Bilo ih je oko 300.000.“⁷⁰

⁶⁹ Roksandić, D. *Etnos, Konfesija, Tolerancija*. Prosvjeta, Zagreb. 2004

⁷⁰ Mandić, D. *Hrvati i Srbi – dva stara različita naroda*. Portal Posavski vremeplov, kolovoz 2011., URL: <http://www.posavski-vremeplov.com/o-zemlji/hrvati-i-srbi-dva-stara-razli%C4%8Dita-naroda/> (08.08.2015)

Nadalje objašnjava kako su Hrvati u svojoj novoj domovini naišli na Ilire s kojima su ostali u suživotu. Po pitanju jezika prva Hrvate karakterizira kao kajkavce i štokavce ikavce, gdje kajkavce karakterizira kao južni ogranak starih Slavena, dok štokavce ikavce smješta podrijetlom u današnju Ukrajinu. 'Krvnu sliku' današnjih Hrvata opisuje kao amalgam Hrvata, Ilira, Dinaraca i Mediteranaca; te ih razlaže u tri kategorije: Hrvate Dinarce, Hrvate Mediterance i Hrvate Panonce koji se razlikuju, osim po krvnim vezama i po narječjima kojima govore.⁷¹

Srbe, s druge strane, karakterizira ovako:

„Srbi etnički nijesu Indoeuropejci kao Hrvati. Prema najstarijim povijesnim vijestima, pradomovina Srba bila je u Maloj Aziji na području starih Sarda.“

Mandić nadalje opisuje migraciju Srba kroz prostore današnje Češke gdje tvrdi da su se povezali sa zapadnim Slavenima i nordijskim narodima te preuzeli slavenski jezik zapadnog tipa. Nakon doseljenja na područje Balkana, srednjevjekovne Raške, tvrdi da su Srbi preuzeli štokavicu od populacije podrijetlom iz srednje Rusije koja je na tim prostorima već obitavala. Također tvrdi da su spomenutoj skupini Srbi dali svoje narodno ime i državno uređenje. Objašnjava miješanje Srba s Vlasima te navodi da trećina današnjih srpskih seljaka potječe od neslavenskih Vlaha koji su se tokom stoljeća naselili na srpskim područjima. Tvrdi da su etnički srbi za turskog osvajanja migrirali na zapad, na područje Ugarske, dok za Vlahe navodi da su migrirali na istok u vojničku službu Turske, na što nadodaje da preostala trećina Srba potječe od Hrvata koji su se preobratili na pravoslavlje tokom stoljeća i bili posrbljeni. Tvrdi da „...u hrvatskim zemljama zapadno od Drine nema ni 10% Srba, koji stvarno potječu od pravih etničkih Srba. Većina tih etničkih Srba doselila se je u hrvatske zemlje u drugoj polovici 19. st. za Austro-Ugarske monarhije i u 20. st. za prve i druge Jugoslavije.“⁷²

⁷¹ Mandić, D. *Hrvati i Srbi – dva stara različita naroda*. Portal Posavski vremeplov, kolovoz 2011., URL: <http://www.posavski-vremeplov.com/o-zemlji/hrvati-i-srbi-dva-stara-razli%C4%8Dita-naroda/> (08.08.2015)

⁷² Mandić, D. *Hrvati i Srbi – dva stara različita naroda*. Portal Posavski vremeplov, kolovoz 2011., URL: <http://www.posavski-vremeplov.com/o-zemlji/hrvati-i-srbi-dva-stara-razli%C4%8Dita-naroda/> (08.08.2015)

Mandić svoju studiju završava konstatacijom da je povijesni pregled koji je iznesen dokazao da su Hrvati i Srbi dva različita naroda prema svojem etničkom postanku i razvoju, prema svojem različitom državnom i povijesnom životu, prema svojoj različitoj narodnoj i državnoj svijesti te prema svojoj različitoj kulturi i mentalitetu; prema čemu svaki narod zaslužuje vlastitu suverenu državu. Rješenje nesuglasica između dva naroda vidi u životu u strogo odvojenim državama bez miješanja drugog naroda u kulturni i politički život, ali uz dobrosusjedske odnose i prijateljsku suradnju. No, evidentan je stav da su Hrvati naprasnog karaktera i da su pohrvatili svih na svojim današnjim prostorima, nasuprot epskoj priči o Srbima koji su bili vrlo dobronamjerno nastrojeni prema ostalim etničkim skupinama koje su integrirali u svoje društvo i darovali im tekovine civilizacije. Prisilno razdvajanje Hrvata i Srba u etničkom podrijetlu vidljivo je i u negiranju hrvatskih slavenskih korijena u teoriji o povezivanju s Ilirima, dok se kod povijesti Srba vidi namjerno povezivanje sa Slavenima. Jezična linija kojom razdvaja Hrvate od Srba očituje se u svojatanju štokavice i datiranjem njenih korijena u 'pradomovinu' Srba, čime se djelomično i negira postojanje današnjeg hrvatskog jezika. Prikazani pristup etnicitetu i etničkom podrijetlu tipičan je za nacionalističke ideologije.

O kulturi Srba na području Hrvatske piše Aleksandra Sanja Lazarević u svojoj knjizi „*Srbi u Hrvatskoj – u svjetlu muzeologije*“ prolazeći kroz muzeološke artefakte koji govore o srpskoj kulturi kroz stoljeća obitavanja u Hrvatskoj koja se u osnovi uvijek veže na pravoslavlje, te o doprinosu Srba općenitoj kulturi na području Hrvatske spominjući brojne važne autore i njihove dosege kao što su Hristofor Stanković koji je osnivač prvog kazališta u Zagrebu i Anastas Popović koji je osnivač prve hrvatske štedionice i počasni građanin grada Zagreba. Također govori o Petru Nikoliću i o reprodukciji slika te o ritualima slavljenja sv. Save u Zagrebu do kraja 19.st. No, ništa ne govori o novijoj kulturi.⁷³

O novijoj kulturnoj i političkoj povijest piše Milorad Pupovac u zbirci eseja „*Čuvari imena – Srbi u Hrvatskoj i raspad Jugoslavije*“ uglavnom kritički govoreći o samoj Jugoslaviji i o problemu Srba u Hrvatskoj koji su iz ustavnog konstitutivnog naroda prešli u domenu manjine što je bio veliki udar na njihov identitet, iako on vrlo točno

⁷³ Lazarević, A. S. *Srbi u Hrvatskoj u svjetlu muzeologije*, Prosvjeta, Zagreb. 1996

napominje da je prostor bivše Jugoslavije prostor manjina – „Štoviše u njemu su svi na određen način u manjini“. Eseji u knjizi su posloženi više-manje kronološkim redom i stvarani su tokom deset godina u kojima se zbio raspad Jugoslavije i Domovinski rat te za svih teško poslijeratno razdoblje. Napominje kako su Jugoslavska politika, potpomognuta silom koja je bila u rukama Srbije, i ideologija bratstva i jedinstva koja je bila potpomognuta ideologijom proleterskog internacionalizma i silom vladajuće komunističke partije glavni razlozi zašto se Jugoslavija nije mogla konstituirati kao država što odgovara Castellsovoj analizi događaja koji su prethodili raspadu SSSR-a u djelu *Moć Identiteta*, ali Pupovac dodaje kako je zbog mnogostrukosti manjina jedini put dekonstrukcije Jugoslavije bio put u nacionalne države bazirane na etnicitetima kao legitimacijskoj praksi. Isto tako smatra da je ključ razrješenja Jugoslavske krize bio u rukama manjina, a manjinska pitanja su i dalje ključ razrješenja rata i poslijeratnih previranja. Razlog tomu vidi u činjenici da je samo konstituiranje Jugoslavije proizašlo iz volje manjina na suradnju. Raspad Jugoslavije karakterizira na najgori mogući način komentirajući rat i ratne zločine. Smatra da se nakon svega konačno hitno mora odustati od politika ne kooperacije.

„Bazični procjep u kojem se nalaze Srbi u Hrvatskoj, a koji je ovim ratom dodatno povećan i produbljen, je procjep između straha i lojalnosti. Srbi u Hrvatskoj imaju strah od hrvatske države. Njihova asimilacija i njihova stradanja pod osamostaljenim marionetskim režimima hrvatskog crnog nacionalizma utisnula su im u psihu refleksivan strah od hrvatske države, osobito one koja nije u stanju iskazati jasnu odgovornost za srpsku manjinu i osudu crnog hrvatskog nacionalizma. Hrvati, s druge strane, nemaju povjerenja u državljansku lojalnost Srba u Hrvatskoj prema samoj Hrvatskoj državi. Historijski položaj Srba na prostoru Hrvatske za vrijeme austro-ugarskog ili za vrijeme jugoslavske režima učvrstili su to historijsko nepovjerenje.“⁷⁴

Iz iznesenog je očito da želja za definiranjem traži duboko istraživanje povijesnih korijena i stvaranje slike etnije. Kako je pokazala povijest pisanih izvora i etnička povijest Hrvata i Srba pokazuje da su oba naroda živjela na istom području u sličnom vremenskom

⁷⁴ Pupovac, M. *Čuvari imena – Srbi u Hrvatskoj i raspad Jugoslavije*. Prosvjeta, Zagreb. 1999

periodu i kao takvi se miješali i surađivali. Pitanje jezika je najkompliciranije pitanje u ovom slučaju, iako je ono jedno od temeljnih gradivnih elemenata etnije, jer kako je prikazano mnoga su narječja prošla kroz povijesne promjene da bi danas razlikovali hrvatski i srpski jezik. Najočitija razlika je u pismu gdje su Srbi zadržali ćirilčno pismo dok se Hrvati služe latinicom, a o spomenutim razlikama u kulturi i mentalitetu koje tako čvrstima smatra Mandić Aleksandra Sanja Lazarević daje drukčiju sliku – sliku o suradnji i suživotu, dok kod Pupovca vidimo problem sukoba koji je i danas u društvu, izgleda, postojan. Na kraju možemo konstatirati da je povijest često obilježena stavovima i osjećanjima autora, u najmanju ruku.

Sablast povijesti

O problemima povijesti progovara Ivo Goldstein u eseju „*Upotreba povijesti*“ gdje specifično napominje kako se povijest u europskoj politici intenzivno upotrebljava od stvaranja modernih nacija i nacionalnih država, pa je tako upotrebljavana i na prostorima bivše Jugoslavije za koju kaže da je upotrebu povijesti za političke svrhe dovela do apsurdnih krajnosti te tako na svim stranama pridonijela mistificiranju sukoba; također napominje da je svako pisanje povijesti politički čin.⁷⁵

Nepovjerenje i sukob čine se prevalentnim osjećanjem u povijesti novijeg doba, a u svom radu iz 2012. Ana Tomljenović daje zanimljiv pregled slike Srba u hrvatskim udžbenicima i slike Hrvata u srpskim udžbenicima. Ona navodi kako se udžbenici iz povijesti mogu promatrati kao konstrukti koji reflektiraju saznanja povijesti, stavove samih autora i dominantne ideje društva te društveno općeprihvaćena znanja. Kao takvi oni utječu na sliku 'nas' i na sliku 'drugih', gdje se slika 'drugih' demonizira da bi se glorificirala slika 'nas' što je posebno ne etično u slučaju Hrvatske i Srbije gdje je sadašnjost još uvijek opterećena sukobom. Udžbenike povijesti iz stare socijalističke Jugoslavije autorica karakterizira kao orijentirane na povijest Južnih Slavena koja je razdijeljena na trećine – trećina o općoj povijesti, trećina o nacionalnoj povijesti i trećina o povijesti ostalih naroda

⁷⁵ Goldstein. Ivo. *Upotreba povijesti*. Erasmus biblioteka. Zagreb. 1993.

Jugoslavije. Izazov nakon raspada SFRJ bio je prilagoditi udžbenike novom statusu nacionalnih država, suočiti se s ratovima i prevladati komunističko nasljeđe. Tako u hrvatskim udžbenicima do sredine devedesetih godina povijest susjednih naroda (pogotovo Srba) iščezava, a karakteristično je fokusiranje na europski identitet. Hrvatski udžbenici iz devedesetih godina nudili su izrazito negativnu sliku Srba temeljenu na obradi Domovinskog rata. U srpskim udžbenicima devedesetih godina povijest se bazira na nacionalnoj povijesti Srbije i na povijesti Srba izvan domovine, prvenstveno u RH i BiH.

Autorica zaključuje da su slike i Hrvata i Srba igrale važnu ulogu u definiranju 'nas' i prikazivanju 'nas' kao primarne žrtve s jedne i druge strane.. U hrvatskim udžbenicima slika Srba poprima negativan oblik još u narativima o 19.st, da bi u prikazima povijesti nakon Drugog svjetskog rata i Domovinskog rata došlo da 'kratkih' spojeva i neslaganja oko nekih novijih i relativno dobro poznatih događaja gdje su Srbi oslikani kao uglavnom agresori, a zajednička povijest zanemarena. U srpskim udžbenicima 'kratkih spojeva' oko recentnih događanja znatno je više, a sukladno promjeni u hrvatskim udžbenicima, slika Hrvata se negativno karakterizira. Negativni karakter Hrvata u ovim slučajevima temelji se na opasnostima koje su prijetile srpskom narodu na području Hrvatske, posebno Dalmacije u periodu Domovinskog rata i u poslijeratnom periodu. Tamo je prema spomenutim udžbenicima srpski narod bio podvrgnut pokatoličavanju, pohrvaćenju i pokmećivanju. Kao krivce za Domovinski rat obje strane navode onu drugu temeljeći svoja viđenja na ekstremističkim skupinama koje su djelovale u tom vremenu. Također, obje strane vlastiti narod vide kao žrtvu čega se apsurd vidi u korištenju identične slike izvlačenja tenkista JNA u Splitu. Općenito narativi i jedne i druge strane baziraju se na prikazivanju vlastite skupine kao isključive ili primarne žrtve što samo po sebi od 'drugog' stvara neprijatelja.⁷⁶

⁷⁶ Tomljenović, A. *Slika Hrvata u srpskim i Srba u hrvatskim udžbenicima povijest i za osnovu školu*. Srednja škola Dugo Selo, Povijest u nastavi, Vol.X. No.19 (1) Ožujak 2014., Preuzeto s: Hrčak – Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=173244 (08.08.2015)

Kako vidimo iz prikaza povijesti i primjera udžbenika povijesne okolnosti nikada nisu čisti argumenti već su uvelike podložne da se koriste u svrhe glorificiranja onog kolektivnog 'ja'. Takav način identifikacije već je подробно objašnjen u dijelu o identitetima, posebno na primjerima etniciteta i etnije radi čega se može zaključiti da iako etnija i etnički identitet djeluju kao prirodno utemeljeni njihova izgradnja i upotreba duboko su ideološki obilježeni što govori o njihovoj konstruiranosti prije nego o prirodnosti.

Identitetna slika Srba – vjera, „Kult ugroženog Srbina“ i „Srbobranština“

Povijest koju smo obradili do sada nalaže pitanje gdje se zapravo desio sukob između Hrvata i Srba koji su prije toga surađivali i mirno živjeli zajedno. Na tu temu je dr. sc. Mato Artuković iz Hrvatskog instituta za povijest održao predavanje na simpoziju u Opatiji 2011. g. u kojem konstatira da smatra kako je izvor sukoba između Hrvata i Srba u različitom viđenju nacionalne države.

Povijesno još krajem 19. st. prema srpskim političarima okupljenim oko *Srbobrabna* i Srpske samostalne stranke Srijem, Slavonija, Lika, Krbava, Banovina, Dalmacija i BiH predstavljaju srpske zemlje po načelu štokavskog govora, iako se pučanstvo tih prostora nije smatralo Srbima, ali što ima i korijene u Vojnoj krajini. Isto tako protivili su se upotrebi nazivlja Slavonije/Slavonaca i Dalmacija/Dalmatinaca tako se protiveći ujedinjenju Hrvatske. Artuković navodi da je sudbina BiH bila još jedan od čimbenika protivljenju ujedinjenju Hrvatske, pošto su ju Srbi iz Hrvatske i Dalmacije smatrali isključivo svojom srpskom zemljom. Postojao je opravdan strah da bi ujedinjenjem Hrvatske i Dalmacije BiH posljedično pripala Hrvatskoj, no i nade i strahovi su propali kada je BiH nakon gušenja ustanka pripala Austro – Ugarskoj. Autor za to doba navodi: „Srbi iz Hrvatske su otvoreno zagovarali pripajanje Srbiji, za što ih se u Hrvatskoj optuživalo za veleizdaju. Kao državljani jedne zemlje žestoko su se borili za prava druge zemlje. Stav prema Bosni i Hercegovini otvorio je novu fazu u hrvatsko-srpskim odnosima i dodatno ih je zaoštrio.“ Prikazuje kako nacionalna ideologija koristi povijesna i nacionalna prava prema potrebi, što još više produbljuje narav sukoba. Tako u pojedinim slučajevima

Srbi naglašavaju narodna prava temeljena na opisanom slučaju Dalmacije, BiH i ostalih zemalja koje su smatrali srpskim zemljama, a kada narodna prava ne odgovaraju koriste povijesna prava kao u slučaju s Kosovom koje retorika karakterizira kao centar nekadašnje srpske kraljevine i carevine. Kada povijesna i narodna prava ne mogu poslužiti onda se temeljem srpstva proziva vjeru. Srpska samostalna stranka smatrala je da je bitna oznaka srpstva pravoslavna vjera, a Katolička crkva vječni neprijatelj srpstva. Tadašnja retorika bila je pomalo radikalna što pokazuje jačinu unutarnjeg sukoba. Po pitanju jezika u istom periodu Srbi štokavski smatraju svojim jezikom, a za Hrvate tvrde da nemaju svoga jezika, pa tako ni svoje kulture. Artuković sažima problematiku 19. st. ovako:

„Kad se želi istaknuti brojnost srpskog naroda, onda su katolici, vidjeli smo, Srbi. Kad se želi istaknuti postignuća i doprinos srpskog naroda u kulturi, znanosti, onda su također ti katolici Srbi. Tako su Bošković, Gundulić, Relković „ovejani Srbi“, tako je Dubrovnik „srpska Atina“, jer se tada uzima Karadžićeva jezična definicija srpstva. Ali od Karadžićevog načela odustaju Srbi jednako u 19. kao i u 21. stoljeću, kad svoje suvremenike Hrvate podsjećaju na unijaćenje (ili suvremene grijehe) i razne nepravde, koje su njihovi „pradedovi“ učinili Srbima kroz povijest, i pozivaju ih na „pokajanje“. Tog trenutka od jezične koncepcije srpstva ne ostaje ništa. Postoji samo katolik, Hrvat i „Latin“ koji se šćućurio u svakom zlu koje je snašlo srpski narod i u povijesti i u sadašnjosti.“⁷⁷

Nadalje Artuković konstatira stvaranje „Kulta ugroženog Srbina“ na temelju rada srpskih novinara koji s 'velikom pažnjom' izabiru informacije koje će dati u javnost i stvaraju ideje o Srbima kao građanima 'drugog' ili 'trećeg' reda u Hrvatskoj, a sliku ugroženosti slikaju temeljeći se na idejama da su Hrvati pokušali Srbe privesti katolicizmu (što navodno traje od 15. ili 16. st.), time izazvali sukob i jedino pokajanjem i priznanjem grijeha može doći do pomirbe. Tri premise možemo izvući iz „Kulta ugroženog Srbina“ a to su Hrvatska spremnost na uništenje Srba, nepostojanje hrvatske kulture jer su sva veća povijesna dostignuća učinili Srbi i uvjetno katoličanstvo Srba kada treba dokazati narodno pravo nad zemljama koje su danas dio Hrvatske.

⁷⁷ Artuković, M. *Prema korijenu hrvatsko – srpskog sukoba*. Predavanje, Opatija, 2011., Preuzeto s: Agencija za odgoj i obrazovanje, URL: <http://www.azoo.hr/images/izdanja/manjine/04.html> (08.08.2015)

Na spomenutu retoriku 19. st. u 20. st. nastavlja se ideja „Srbobranštine“ kako Artuković opisuje: „ „Kult ugroženog Srbina“ je u srpskom tisku i ideologiji krajem 19. stoljeća postala nacionalna filozofija. Ono što je prvotni cilj i svrha spomenutog kulta, je prisvajanje tuđih teritorija za Srbiju. To je i krajnja misija „kulta ugroženog Srbina“. Ovaj kult ima trajno negativne posljedice na mentalitet srpskog naroda, koji uvijek u drugom vidi krivca za sve svoje nevolje. U posljednjih stoljeće i pol u ideologiji Srba u Hrvatskoj prevladava poseban način ponašanja u politici, koji bih označio pojmom „srbobranština“. “⁷⁸

'Srbobranštinu' opisuje kao ideologiju koja se temelji na dvije osnove od kojih je prva ne priznavanje mogućnosti da Srbi učine išta loše nekom rugom srpskih političara te ustrajanje na objašnjenju 'ugroženosti', dok je druga komponenta ponašanje hrvatske političke elite koja konstantno pokušava uravnotežiti odgovornost za sukobe u kojima je neosporno evidentno kriva samo srpska strana.

Svoje predavanje zaključuje konstatacijom da Srbi iz Hrvatske igraju ključnu ulogu u sukobu između Hrvata i Srba zbog svoje negacije prisvajanja hrvatske kulturne baštine te zbog opetovanog inzistiranja na jezičnom utemeljivanju srpstva i korištenje štokavštine za istaknuto negiranje postojanja hrvatskog jezika i kulture uopće, te za korištenje retorike 'ugroženosti' i 'srbobranštine' čije ideje su vrlo prisutne i danas.⁷⁹

Slika Srba kakvu prikazuje Artuković u iznesenom radu Srbe prikazuje kao lažno mučenički narod, a hrvatske Srbe kao unutarnjeg neprijatelja kojeg se nikako ne možemo riješiti i koji samo pridonosi povijesnom sukobu između Hrvata i Srba što se može nazvati poprilično pristranim i izrazito nacionalističkim stavom koji demoniziranjem 'Drugog' pokušava opravdati sukob među narodima kao i vlastiti narod prikazati kao jedinu žrtvu što smo vidjeli i iz studije A. Tomljenović. Ponovo, i tu se pokazuje kako povijesne osnove mogu imati različit naglasak i ton u prezentiranju činjenica.

⁷⁸ Artuković, M. *Prema korijenu hrvatsko – srpskog sukoba*. Predavanje, Opatija, 2011., Preuzeto s: Agencija za odgoj i obrazovanje, URL: <http://www.azoo.hr/images/izdanja/manjine/04.html> (08.08.2015)

⁷⁹ Artuković, M. *Prema korijenu hrvatsko – srpskog sukoba*. Predavanje, Opatija, 2011., Preuzeto s: Agencija za odgoj i obrazovanje, URL: <http://www.azoo.hr/images/izdanja/manjine/04.html> (08.08.2015)

SAŽETAK

Identitet Srba u Hrvatskoj dobrim dijelom je obilježen povijesti Hrvata i Srba koja je često pisana s političkom pozadinom te time i etnički i nacionalni identiteti dobivaju politički prizvuk. No, to ne znači da su etnički i nacionalni identiteti Hrvata i Srba izmišljene kategorije. Ono što možemo naučiti od povijesti – učiteljice života u ovom trenutku jest da kada govorimo o etničkim i nacionalnim identitetima moramo govoriti s posebnom pažnjom. Kako je pokazala povijest pisanih artefakata Srbi na području hrvatske uživali su puna prava (slobodu vjeroispovijesti, slobodu upotrebe jezika i samoupravu) u razdobljima prije nastanka SFRJ i na nju možemo gledati kao na povijest suradnje, no, Pupovac je zato pišući o novijoj povijesti pokazao da nakon stvaranja SFRJ povijest suradnje postaje povijest sukoba, a slike koje ocrtava Tomljenović temeljene na studijama osnovnoškolskih udžbenika to samo potvrđuju i u današnjici. Pogledamo li povijest etničkog podrijetla 'krvne slike' kazuju da i Hrvati i Srbi jesu zasebni narodi sa drukčijim genskim nasljeđem, različitom kulturom i mentalitetom. No, upravo te razlike postale su temelji povijesti sukoba. Ono što navedene etničke grupe najočitije razlikuje su pismo i vjera. Govoreni jezik se može smatrati razlikovnim elementom, no, ne u tolikoj očitosti mjeri koliko pismo i vjera. Upravo navedene razlikovne značajke ono su na temelju čega nacionalizma stvara ideje nacionalnog identiteta, a kao što smo vidjeli štaka etnije na koju se oslanja pod idejom prirodnosti, kako pokazuje slučaj Hrvata i Srba unatoč elementima prirodnosti uvelike je i konstruirana. Pokazalo se da su slike pojedinih etničkih skupina temeljno obilježene preferencijama onoga koji o njima govori, bar što se tiče slučaja Hrvata i Srba. No, kako Smith neprestano napominje kroz svoje radove, osjećaj zajedništva nije zanemariv faktor u nijednoj od navedenih ideologija i politika i prilično je stvaran.

INTERVJU

Da ovaj rad ne bi ostao samo na teoriji učinila sam svega tri intervjua s pripadnicima srpske manjine u Rijeci. Intervjui nisu strukturirani u vođene intervjuve već su više slobodnog stila, odnosno ispitanicima je bilo dopušteno govoriti o onome što oni smatraju bitnim dokle god to ulazi u kontekst tri pitanja: kako vide svoj nacionalni identitet i koliko im je osobno važan, smatraju li nacionalni identitet konstruktivnim dijelom vlastitog osobnog identiteta i na čemu baziraju svoj nacionalni identitet: vjeri, jeziku ili kulturi? Kako se radi o vrlo osobnoj tematici i manjini koja je u najmanju ruku problematična u kontekstu Hrvatske ispitanici nisu pristali na navođenje njihovih imena niti osnovnih osobnih podataka.

Voljela bih još naglasiti da su mnoge osobe bile izrazito nevoljke pristati dati bilo kakav komentar na temu nacionalnog identiteta (ili temu nacionalnog uopće), stoga i radi zaštite ispitanika i moja je odluka da intervjui ostanu anonimni.

Kroz samu potragu za ispitanicima postalo je evidentno da se nacionalni identitet kao i sva pitanja vezana za 'nacionalno' drže intimnim pitanjima pomalo religioznog karaktera. Mnoge osobe koje sam zamolila da pričaju samnom ukratko prvo bi postavljali pitanje 'Zašto te to uopće zanima?', a kad bih objasnila prirodu ovog rada trenutno bi dali negativan odgovor. Česta opravdanja za odbijanje suradnje su bila da ne žele da se njihova mišljenja nigdje zapisuju, a kamo li objavljuju kada se radilo o pripadnicima Srpskog naroda. Jednako često objašnjenje za odbijanje razgovora bilo je odbijanje govora o svom podrijetlu uopće pod izgovorima 'ja o tome ne razmišljam' i 'što ima veze, bitno da se svi slažemo' kada bi se radilo o pripadnicima hrvatskog naroda i nekim pripadnicima hrvatskih Srba. Ono što je moje viđenje razloga zašto je tako teško bilo privoliti ikoga da govori o svojim razmišljanjima jest strah i nesigurnost. Kako se vidi i iz iznesene povijesti na ovim prostorima nitko baš nije posve siguran što smije ili ne smije kazati. Odgovor da se 'o tome uopće ne razmišlja' izravno smatram čistom laži koja služi da se cijela tema 'nacionalnog' i 'etničkog' jednostavno preskoči.

Specifično je da niti jedna ženska osoba nije pristala govoriti o navedenoj temi, i velika većina tih odbijanja nije uopće bila adekvatno obrazložena što smatram doista posebnim slučajem koji zahtijeva detaljniju istragu prije davanja bilo kakvog komentara.

Ispitanik 1 (m)

Smatra da su Srbi nakon domovinskog rata najviše stradali nakon ratnih događanja po pitanju toga što su postali građani drugog reda sa slabijim mogućnostima za zapošljavanje i stigmatizirani podrijetlom, iako su najbrojnija manjina u Hrvatskoj za koju smatra da je jednako zaslužna za stvaranje i oslobađanje Hrvatske. Smatra da je najveća graška što nije bilo institucija koje bi se brinule o kulturnom nasljeđu Srba čak i prije Domovinskog rata što je dovelo do gubitka povijesti i nasljeđa i ponosa nakon Domovinskog rata. Po pitanju jezika odgovara da Srbi na području Rijeke, Istre, Like, Korduna, Banije i Dalmacije nikada nisu govorili 'ekavicom' već oduvijek 'ijekavicom' što su im zamjerali Srbi iz matične države a posebno Srbi iz Slavonije. Po pitanju pisma smatra da je ćirilica jedno od važnijih nasljeđa zbog komunikacije s matičnom državom kao i radi učenja o matičnoj kulturi iz izvora kao što su knjige, časopisi, novine i sl. Smatra da bi ćirilicu bilo pametno uvesti u škole radi toga što ju smatra jednako hrvatskim nasljeđem kao i srpskim radi dugogodišnjeg miješanja kultura. Na pitanje vjere, odnosno pravoslavlja koje se usko veže za srpsku nacionalnu manjinu, odgovara djelom nevoljko konstatirajući da je vjera ipak jedna riznica znanja i kulture koja se često povezuje s nacijom i nacionalnim identitetom, ali napominje kako su Srbi s ovog područja Istre i Kvarnera zapravo bili glavni učesnici NOB-a i to lijevo orijentirani, te stoga sebe ne smatra vjernikom iako je svjestan pravoslavnog nasljeđa i važnosti pravoslavlja za Srbe kroz povijest. Tvrdi da Srbi sa spomenutog područja nisu veliki vjernici i da ne poistovjećuju vjeru s nacijom, što sam konstatira da se crkvi baš i ne odgovara (kaže: Srbin bar jednom nedjeljno mora u crkvu). Smatra da se srpska kultura, nasljeđe i identitet sve više gube kako mladi ljudi odlaze, iako napominje da ne odlaze u matičnu državu već tamo gdje imaju priliku za kvalitetniji posao.

Ispitanik 2 (m, 35 g.)

Rođen je u Somboru i govori 'ekavicom' iako je u Rijeci već 15-ak godina. Sam kaže da je to njegovo kulturno nasljeđe i da ga se naprosto ne želi odreći bez obzira što ga to pomalo obilježava, jer smatra da prema tradiciji i nasljeđu treba imati poštovanja. Kaže da je odgojen kao gospodin i da su Srbi uvijek bili gospoda te da je i on tako naučen biti ponosan na ono što jest kao i pravedan i pošten prema svojoj okolini, ali i iskren i otvoren. Ćirilicu smatra svojim nasljeđem također, ali manje ga pismo definira od govora. Kaže: 'znam ju jer moram...pa sve je na ćirilici u Srbiji'. Vjernik je, ali ne prisustvuje obredima u crkvi osim povremeno. Pravoslavlje isto tako smatra svojim nasljeđem. Sam smatra da su pravoslavlje i katoličanstvo vrlo bliski i da nema tu neke velike razlike. Ono što je bitno za njega jest sama vjera. Otvoreno se deklarira Srbinom i smatra da tu nema ništa loše i da smo danas dovoljno napredni da možemo živjeti zajedno. Na svoj nacionalni identitet gleda kao na nešto što je prirodno dano i nepromjenjivo, skoro genetski. Ne zna točno što je ono što čini njegov nacionalni identitet posebnim i drukčijim od drugih, ali ga smatra važnim isto kao i tradiciju/nasljeđe.

Ispitanik 3 (m, 31 g.)

Rođen je u Hrvatskoj igrom slučaja, pa je tako u osobnim dokumentima isto, igrom slučaja, zabilježena nacionalnost – Hrvat. Njega to uopće ne smeta, smatra se Srbinom prema obiteljskom nasljeđu. Pravoslavnu vjeru koju prakticira drži za jedno od važnijih obilježja svog identiteta uopće, a ne samo u vezi s nacionalnim identitetom. Govori štokavskim narječjem, ali ćirilicu čita sasvim tečno te ju drži za jedan od jačih simbola srpske nacionalnosti. Smatra da svoje obiteljsko nasljeđe treba poštivati i njegovati, pogotovo kada se živi u stranoj državi. Isto tako smatra da svoj nacionalni identitet danas ne treba skrivati, već da i o toj temi treba biti otvoren.

ANALIZA

Iako je uzorak mali te su svi ispitanici muškog roda i to govori samo za sebe. Žene koje sam pokušala intervjuirati, nakon dužeg obrazlaganja o anonimnosti i zahtjevima intervjua, dale bi odgovor u smislu da se one time baš ne bave/nisu nikada o tome razmišljale i sl. Čini se da je nacionalni identitet kao i ono što se veže uz nacionalno i danas domena muškaraca. Žene ili zaista nisu zainteresirane ili naprosto ne žele o tome govoriti, što smatram fenomenom koji zahtijeva podrobnije istraživanje.

Iz sadržaja intervjua može se zaključiti da i jezik (i govoreni i pisani) i vjera tvore centralnu okosnicu nacionalnog identiteta. Jezik je distinktivno ljudsko obilježje i iz cijele torije vidljivo je da je isto tako i distinktivno obilježje nacionalnog i nacije te zapravo ne čudi da svi ispitanici ustraju na jednom obliku jezika kao vlastitom distinktivnom obilježju. Važnost pisma kao nasljeđa i nositelja kulture i tradicije također je evidentirana kod svih ispitanika. No, osobno smatram da tu valja postaviti pitanje ne leži li možda važnost ćirilice kao pisma u činjenici da je jedino ona radikalno drukčija od hrvatskog jezika i svih narječja koje se miješaju na ovim prostorima uključujući i 'ekavicu' koja se tako često povezuje sa srpskim identitetom? Pitanje vjere varira, isto kao i pitanje osobne važnosti nacionalnog identiteta. Iako se Mišćević borio s idejom da je nacionalni identitet ne – izabrani identitet iz intervjua možemo razabrati da ga se zapravo smatra prirodno danim i nepromjenjivim. U slučaju *Ispitanika 2* i *Ispitanika 3* zanimljivo je napomenuti da se radi o braći od kojih je mlađi igrom slučaja postao Hrvat što nikada i nije pokušao promijeniti. Kao da je nacionalnost 'zapisana u kamenu'. Pitanje vjere kao distinktivnog obilježja očito je važnije mladim generacijama koje su svoj identitet stvarale tokom i nakon Domovinskog rata, dok se kod *Ispitanika 1*, koji pripada starijoj generaciji koja je proživjela jugoslavenski režim, osjeti marginalizacija vjere. Kad smo se već dotakli razlike generacija specifičnim pronalazim da je usmjerenost zajedništvu i prožimanju kultura kod mlađe generacije snažnija, dok starija generacija ustraje na jasnoj distinkciji nacionalnog identiteta i njegovog 'zamrzavanja' što znači da možemo zaključiti kako se okosnice stvaranja identiteta mijenjaju s obzirom na povijesni trenutak i kontekst. Slike identiteta koje su opisane u povijesnom dijelu, a pogotovo slike koje ocrta Artuković prema iznesenom u intervjuima čine se nevaljale, odnosno jedino kod ispitanika starije generacije postoje samo nagovještaji ideologije 'ugroženosti', što nanovo govori o konstruiranosti identiteta u

odnosu na povijesni i društveni kontekst. Zanimljivost kod starije generacije jest postojanje identiteta hrvatskih Srba za koji *Ispitanik 1* tvrdi da je manjina i u rodnoj Srbiji, što nanovo kontrira zaključcima Artukovićevog predavanja, a pogotovo uzmemo li u obzir mlađu generaciju kod koje se nije niti spomenuo identitet 'hrvatski Srbi' već samo temeljne nacionalno identitetne razlike Hrvat ili Srbin.

Možda upravo u tome leži nemogućnost da se sistematizira pitanje nacionalizma i nacionalnog – ono nikada nije fiksni artefakt koji možemo pažljivo i temeljito proučiti, ono je u stalnoj mijeni i pod stalnom koprenom konteksta i diskursa koji su na 'vlasti' oblikovan od onih kojima spomenuto vrijeme pripada.

ZAKLJUČAK

Rad je težio prikazati povijesnu i kontekstualnu uvjetovanost etničkih i nacionalnih identiteta na temeljima osobnog iskustva koje je odraženo u prikazu odnosa i geneze hrvatskog i srpskog etničkog i nacionalnog identiteta te analizi procesa promjene Srpskog nacionalnog i etničkog identiteta na području Hrvatske točno 20 godina nakon završetka Domovinskog rata.

Teoretski okvir koji pružaju teorije o nacionalizmu kao krovne teorije koje se bave nacionalnim i etničkim pokazale su kroz tri perspektive – primordijalističku, modernističku i etno – simbolističku – pokazuju da nacionalizam možemo u prvom redu uzeti kao fenomen koji je postao prepoznatljiv u posljednja dva stoljeća i kao pojam koji se odnosi na tri fenomena: pojavu nacija, pojavu nacionalnih država te na ideološki aparat koji fenomene nacije i nacionalne države čini mogućim. Čini se da se ti temeljni obrasci nacionalizama baziraju na datiranju korijena u etnijama, nacijama i društvenim i kulturnim identitetima koji ih odražavaju. Primordijalni pristup fenomenu nacionalizma zagovara ideju da su ljudi često primordijalno vezani za područje u kojem žive ili iz kojeg potječu, za svoju vjeru i rodbinu što stvara stanje snažne i sveobuhvatne solidarnosti. Neki teoretičari smatraju kako je primordijalna vezanost temelj društvenog života te prirodna i neminovna pojava među ljudima. Stoga primordijalisti vide nacionalizam kao direktni produžetak etniciteta naglašavajući emocionalne dimenzije i činjenicu da su mnoge nacionalne države evoluirale iz etničkih zajednica. Kao odgovor na takve determinističke stavove modernistički pristup nacije vidi kao pojave koje prate stvaranje modernih država i ekonomija često naglašavajući aspekt ideologije i socijalne konstruiranosti etniciteta, dok se etno-simbolisti temelje na kritici modernista za koje tvrde da namjerno izostavljaju veze nacije i nacionalizma s prethodećom etničkom zajednicom te mitovima i simbolima koje je ista prenijela u 'nacionalnu' sferu. Oni žele raskrinkati prirodu nacionalizma kao 'konstruiranog' odnosno 'izmišljenog' oslanjajući se na nacionalizmu prethodeće simboličke sustave. U prvom redu ovaj rad se koristi spomenutim teorijama, ali se isto tako temelji i na kritici etno – simbolista: kroz analizu povijesti Srba u Hrvatskoj postalo je banalno očito da povijesne činjenice i naciji prethodeće etničke zajednice zajedno sa svojim mitovima, simbolima i kulturnim karakterom ne čine čvrstu i nepromjenjivu realnu osnovu na kojoj

se izgrađuje nacionalizam/ideologija nacionalizma, već su i etniciteti i etnije kao i povijest konstruirani. Iako se čini da se ovakva kritika priklanja Hobsbawmovoј ideji o izmišljenim tradicijama, osobno se više priklanjam Andersonovoј ideji o zamišljenim zajednicama. Hobsbawm korijene nacije kao *izmišljene tradicije* vidi u samoj državi koja povezuje formalne i neformalne, službene i ne službene, političke i društvene izmišljene tradicije u čemu standardizacija administracije i zakona te, pogotovo, državno školstvo provode transformaciju seljaka u građane. Iako Hobsbawm nadalje navodi tri načina kojima se izmišlja tradicija, a koje, po meni, više ne stoje jer korespondiraju s vremenom u kojem je rad napisan, ipak se može reći da se danas tradicija izmišlja kroz institucije države kako je prikazao rad A. Tomljenović na primjeru osnovnoškolskih udžbenika ili kako prikazuje predavanje dr. sc. Artukovića koje se može okarakterizirati izrazito pristranim. Andersonovu ideju zamišljene zajednice smatram djelomično istinitom, jer kako je i rad sam pokazao na primjerima povijesti ljudska imaginacija ne igra samo sporednu ulogu u stvaranju društvenih sistema i imaginarno zajedništvo zaista postoji. S ulogom imaginacije možemo povezati teorije o identitetu koja tvrdi da se identiteti stvaraju u društvenim odnosima (posebno u odnosu s Drugim), ali je isto tako postojana funkcionalna relacija ljudskih odnosa. Identitet se uglavnom smatra procesom koji je ovisan o povijesnom i društvenom kontekstu, on nije nešto prirodno dano i inherentno individui – on se stvara, raste i mijenja sukladno osobnim preferencijama i društvenim okolnostima, mnogostruk je, fragmentiran i u neprestanom stanju procesa. Nacionalni i etnički identitet tipovi su kolektivnih identiteta koji se na prvi pogled čine utemeljenima na stvarnom prirodnom stanju. Nacionalni identitet lakše je sagledati kao konstruiran, dok se etnički identitet s druge strane često objašnjava primordijalnom vezanošću kakvu pretpostavljaju krvne ili genetske veze koje predstavljaju legitimne temelje spomenutih tvrdnji. Po mojem mišljenju kolektivni identiteti u pitanju su jednim dijelom izmišljeni, a drugim zamišljeni kao kod problematike nacije. Pokušaji etno – simbolista da se etnicitet odvoji od nacionalnog po meni su promašaj. Činjenično stanje jest da uvijek postoji genetska slika i da je sistem krvnih veza jedan od najstarijih sistema, ali kako se pokazalo kroz analizu povijesti Srba na prostoru Hrvatske, postoje brojna ne slaganja i 'kratki spojevi' u stvaranju i interpretiranju povijesti kao i krvnih veza. Smatram da ne postoji etnička zajednica koja je 'genetski čista'. Iz tog razloga i etniju i etničke identitete smatram zamišljenima. Tvorbene

okosnice istih kao što su jezik, kultura, podrijetlo, tradicija, mitovi te kulturni karakter ne smatram toliko čvrstima, nepromjenjivima ili ontološki istinitima. Kroz povijesni pregled i analizu u radu je pokazano da u stvaranju i upošljavanju etničkih identiteta kao i nacionalnih identiteta veliku ulogu igraju politike koje su u određenom dobu na snazi. Tako vidimo iz navedenog primjera različitosti Hrvata i Srba da su napori za odvajanje jednog o drugog identiteta započeli onda kada isti nisu mogli ostvariti u potpunosti, odnosno onda kada su stupili u federaciju. Simptomatično je da se u radu S. Flere iz 1988. g., netom prije raspada federacije, statistički prikazuje kako se velik postotak mladih izjasnio upravo kao Jugoslaven, a u ovom radu primjetno je da mlađe generacije izostavljaju identitetne oznake koje su, uvjetno rečeno, 'mješane' kao hrvatski Srbi i baziraju se na, uvjetno rečeno, čišćim oznakama kao što su Hrvat ili Srbin; navedeno upućuje na promjenjivost etničkih identiteta prema društvenom sistemu, i, kako vidimo, nositelji tih promjena su mlađe generacije koje su djelomično lišene povijesnih diskrepancija ali koje su isto tako najviše pod utjecajem novih povijesnih, identitetnih i nacionalnih politika. To isto tako potvrđuje povijesni repozitorij koji nam govori o identitetu Srba u smislu narodnog i povijesnog prava koje je razvedeno još od starog vijeka pa do danas, dok se iz intervju a vidi da je taj ogroman repozitorij usmjeren k stvaranju i uzdizanju nacije, danas spao na pitanje pisma, jezika i vjere kao bitnih odrednica etničkog identiteta, što je vjerojatna posljedica toga da danas oba naroda imaju suverene države u kojima se njihovi identiteti i kulture mogu u potpunosti izraziti. U ovom pogledu moje mišljenje se oslanja i na ideje A. Bilgramija koji identitet općenito smatra kontekstualnom kategorijom.

Teorije o manjinskim grupama nisu mnogo poslužile u analizi, pošto pitanje prava manjina u intervjuima nije došlo do izražaja, no, možemo konstatirati da Srbi u Hrvatskoj danas uživaju sva manjinska, građanska i ljudska prava koja su određena zakonima i međunarodnim sporazumima, a priča o identitetu je pokazala da se stvaranjem suverene Republike Srbije zapravo smanjila napetost i pritisak na etničke zajednice.

Zaključila bih da je rad potvrdio težnju da se čvrste i nepromjenjive temelje etniciteta prikaže kao konstrukte i kontekstualno ovisne.

Kako je prikazano, identitet Srba u Hrvatskoj dobrim dijelom je obilježen povijesti Hrvata i Srba koja je često pisana s političkom pozadinom te time i etnički i nacionalni identiteti dobivaju politički prizvuk. No, to ne znači da su etnički i nacionalni identiteti

Hrvata i Srba izmišljene kategorije. Pogledamo li povijest etničkog podrijetla 'krvne slike' vidljivo je da i Hrvati i Srbi jesu zasebni narodi sa drukčijim genskim nasljeđem, različitom kulturom i mentalitetom. No, upravo te razlike postale su temelji povijesti sukoba, temelj na kojem nacionalizma stvara ideje nacionalnog identiteta, a kao što smo vidjeli pokazalo se i da su slike pojedinih etničkih skupina temeljno obilježene preferencijama onoga koji o njima govori, bar što se tiče slučaja Hrvata i Srba.

POPIS PRILOGA

1. Ustav Republike Hrvatske
2. Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina
3. Zakon o odgoji i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Anderson, B. *Nacija: zamišljena zajednica – razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Školska knjiga, Zagreb. 1990
2. Anderson. Benedict. "Imagined Communities" u: John Hutchinson and Anthony D. Smith (ur.) *Nationalism*. Oxford readers, Oxford University Press. Oxford. UK. 1994.
3. Barry, Brian. *Kultura i jednakost: egalitarna kritika multikulturalizma*, Zagreb: Jesenski i Turk, 2004.
4. Castells. Manuel. *Moć identiteta*. Golden marketing. Zagreb. 2002.
5. Dugandžija, N. *Od nacije do reakcije – nacionalne manjine i nacionalni agnostici*. Prosvjeta, Zagreb. 2006.
6. Gellner, E. *Nacije i nacionalizam*. Politička kultura nakladno-istraživački zavod, Zagreb. 1998.
7. Goldstein. Ivo. *Upotreba povijesti*. Erasmus biblioteka. Zagreb. 1993.
8. Grosby. Steven. *Nationalism – A Very Short Introduction*. Oxford University Press. Oxford. UK. 2005
9. Haralambos M. i Holborn, M. *Sociologija – Teme i perspektive*. Golden Marketing, Zagreb. 2002.
10. Hearn, J. *Rethinking nationalism – a critical introduction*. Palgrave Macmillan, Hampshire. UK. 2006.
11. Hutchinson J. and Smith A. D. (ur.) *Nationalism*. Oxford readers, Oxford University Press. Oxford. UK. 1994
12. Hobsbawm. Eric. *NACIJE I NACIONALIZAM Program, mit, stvarnost*. Erasmus biblioteka. Zagreb. 1993.
13. Hobsbawm. Eric. "The Nation as Invented Tradition" u: John Hutchinson and Anthony D. Smith (ur.) *Nationalism*. Oxford readers, Oxford University Press. Oxford. UK. 1994.

14. Jenkins. Richard. "Different Societies? Different Cultures? What *are* Human Collectivities?" u: *Making Sense of Collectivity – Ethnicity, Nationalism and Globalization* ur. Siniša Malešević and Mark Haugaard. Pluto Press. London. UK. 2002.
15. Katunarić, V. *Bogovi, elite, narodi – studija*. AntiBarbarus, Zagreb. 1994.
16. Katunarić, V. *Sporna zajednica*. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb. 2003.
17. Kymlicka, Will. *Multikulturalno građanstvo: liberalna teorija manjinskih prava*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2003.
18. Lazarević, A. S. *Srbi u Hrvatskoj u svjetlu muzeografije*. Prosvjeta, Zagreb. 1996.
19. Malešević, S. *Identity as Ideology – Understanding Ethnicity and Nationalism*. Palgrave Macmillan, 2006.
20. Malešević S. and Haugaard M. "Introduction: The Idea of Collectivity" u: *Making Sense of Collectivity – Ethnicity, Nationalism and Globalization* ur. Siniša Malešević and Mark Haugaard. Pluto Press. London. UK. 2002.
21. Mead. G. H. *Um, osoba i društvo*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb. 2003
22. Mirić, J. *Sumrak intelekta – politološko-pravni i kulturološki ogledi*. Prosvjeta, Zagreb. 2006
23. Mišćević, N. *Nacionalizam – etički pogled*. Kruzak, Hrvatski leskovac. 2006.
24. Özkirimh. Umut. *Theories of Nationalism – A Critical Intrduction*. Macmillan Press Ltd. London. 2000.
25. Pupovac, M. *Čuvari imena*. Prosvjeta, Zagreb. 1999.
26. Roksandić, D. *Etnos, konfesija, tolerancija*. Prosvjeta, Zagreb. 2004.
27. Smith, Anthony D. *NATIONLISM Theory, Ideology, History*. Polity Press in association with Blackwell Publishing Ltd, Cambridge. UK. 2006.
28. Storey. John. *Cultural Theory and Popular Culeture - An Introduction*. Pearson-Longman. Harlow. UK. 2009.
29. Trask, R.L. *Temeljni lingvistički pojmovi*. Školska knjiga, Zagreb. 2005.
30. Weber. Max. "The Nation" u: John Hutchinson and Anthony D. Smith (ur.) *Nationalism*. Oxford readers, Oxford University Press. Oxford. UK. 1994.

31. Wehler, H.U. *Nacionalizam: povijest, oblici, posljedice*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb. 2005.
32. Young, Iris Marion. *Pravednost i politika razlike*. Zagreb: Jesenski i Turk. 2005
33. Žižek, S. *Sublimni objekt ideologije*. Arkzin, Zagreb. 2002.

Članci, eseji i znanstveni radovi:

1. Anbrani, A. *Nation, Nationalism in Controversial Debates and Thought: A Review of Origin of Nation and Nationalism*. Canadian Social Science Vol. 9, No. 3, 2013. str. 61-67, URL:
<http://www.cscanada.net/index.php/css/article/viewFile/j.css.1923669720130903.2764/4259> (11.08.2015)
2. Biti. Ozren. „The Local and Global in Contemporary Sport“. *Narodna umjetnost* 45/1, 2008.
3. Comparato, G. *Nationalism and private law in Europe*. str. 21 preuzeto s: UvA-DARE, the institutional repository of the University of Amsterdam (UvA), URL: <http://hdl.handle.net/11245/2.111629> (04.09.2015.)
4. Flere, S. *Nacionalna identifikacija i preferirana nacionalna identifikacija kod mladih – Pitanje Jugoslovenstva*. Izvorni znanstveni rad, Pravni fakultet Novi Sad, 1988. – Preuzeto s: Hrčak – Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, URL:
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=189614 (06.09.2015)
5. Korunić, P. *Nacija i nacionalni identitet*. Izvorni znanstveni rad. Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za povijest, 2004. Preuzeto s: Hrčak – Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, URL:
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=20999 (06.09.2015)

6. Tomljenović, A. *Slika Hrvata u srpskim i Srba u hrvatskim udžbenicima povijest i za osnovu školu*. Srednja škola Dugo Selo, Povijest u nastavi, Vol.X. No.19 (1) Ožujak 2014., Preuzeto s: Hrčak – Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske, URL:
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=173244
(08.08.2015)

Internet:

1. Artuković, M. *Prema korijenu hrvatsko – srpskog sukoba*. Predavanje, Opatija, 2011., Preuzeto s: Agencija za odgoj i obrazovanje, URL:
<http://www.azoo.hr/images/izdanja/manjine/04.html> (08.08.2015)
2. Članak: *Identity(Phylosophy)*. World Public Library., URL:
[http://www.worldlibrary.org/Articles/Identity%20\(philosophy\)?&Words=ethn%c%20national%20identity](http://www.worldlibrary.org/Articles/Identity%20(philosophy)?&Words=ethn%c%20national%20identity)
3. Članak: *Primordialism*. World Public Library. -
<http://www.worldlibrary.org/article/whebn0003467877/primordialism>
(04.09.2015)
4. Mandić, D. *Hrvati i Srbi – dva stara različita naroda*. Portal Posavski vremeplov, kolovoz 2011., URL: <http://www.posavski-vremeplov.com/o-zemlji/hrvati-i-srbi-dva-stara-razli%C4%8Dita-naroda/> (08.08.2015)

Ostalo:

1. Vukičević, J. *Nacionalizam i sport – kratki pregeled zbivanja u Republici Hrvatskoj*. Završni rad. Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek kulturalnih studija, Rijeka, 2011. URL: <https://uniri.academia.edu/JanaVukicevic>
2. Čitanka za kolegij „Etnički, rasni i nacionalni identiteti“ akademske godine 2009/2010